

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Külavanemate roll kohaliku kogukonna arengus ja selle dünaamika

Töö tellija:
Rahandusministeerium/Riigikantselei
Eesti Külaliikumine Kodukant

Töö teostaja:
Rivo Noorkõiv

Tartu-Tallinn 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
Kasutatud põhimõisted.....	5
1. Külavanema roll	6
2. Maal elav rahvastik.....	7
3. Külavanemad ja nende paiknemine.....	8
4. Küla arendusseltsid ja nende paiknemine	14
5. Külamajad ja nende paiknemine.....	16
6. Külavanemate, küla arendusseltside ja külamajade kattuvus	18
7. Külavanematega intervjuude kokkuvõte	19
8. Kokkuvõte ja ettepanekud	27
Lisa 1. Külavanemaga intervjuu kava	31
Lisa 2. Näited külavanema statuudist ja külavanemate töö korraldamisest kohalikes omavalitsustes	32
Näide 1: Väljavõte Lääne-Nigula valla aleviku ja külavanema statuudist	32
Näide 2. Väljavõte Rae valla põhimäärusest	33
Näide 3. Väljavõte Kose valla küla- ja alevikuvanema statuudist.....	35
Näide 4. Näide Otepää valla külavanema statuudist.....	37

Sissejuhatus

Külavanemate roll kogukondliku elu korraldamises on Eesti ajaloos olnud olulise tähtsusega, olles tänapäeval osa laiemast kodaniku ühiskonnaks nimetatud ühiskondlikust tegevusest. Seetõttu on tekkinud vajadus teadmiste järele, mis pakuvad statistilist pilti külavanemate olukorrast, nende rollist ja muutustest.

Käesoleva analüüsi läbiviimise eesmärgiks on üle-eestilise statistilise pildi saamine külavanemate arvu dünaamikast, nende ruumilisest paiknemisest maakondade, omavalitsusüksuste ja külade lõikes. Samuti külavanema rollist kohalike kogukondade arengus ning selle põhjal soovitude väljatöötamine külavanemate ja nende kaudu piirkondade paremaks kaasamiseks kohaliku elu korraldamisesse, nii ühinenud ja ühinemist kavandavates omavalitsustes kui ka haldusreformi järgselt.

Samuti selgitatakse töös võimalusi külavanematel põhineva kogukondliku arengumudeli laiendamiseks maaelu arengus. Lisaks külavanematele kaardistati küla arendusseltsid ja külakeskused.

Külavanemate teema on oluline ka kohalike omavalitsuste reformi läbiviimisel, et omada teadmisi kogukondade valmisolekust ja võimalustest läbi külavanemate olla enam kaasatud kohaliku elu küsimuste üle otsustamise ja avalike ülesannete täitmisesse.

Mis maa see on? Siin pole ühtki mäge, vaid metsad lõputud ja laukasood. Kuid siinne rahvas täis on imeväge ja kummalised nende laululood.

/Siiri Sisask, Peeter Volkonski/

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus § 58. Aleviku- ja külavanem sätestab, et (1) aleviku või küla koosolekul võidakse valida aleviku- või külavanem; (2) vallavalitsuse ülesannete täitmine aleviku- või külavanema poolt sätestatakse lepinguga; (3) volikogu võib võtta vastu vallasise linna linnapea, aleviku, alevi- ja külavanema statuudi, milles määratakse vallasise linna linnapea, aleviku, alevi- ja külavanema valimise kord, kandidaadile esitatavad nõuded, õigused ja kohustused ning volituste kestuse periood. Vallalise linna linnapea, aleviku, alevi- või külavanema volituste kestus ei ole piiratud volikogu volituste kestusega¹. Eelnevast nähtub, et külavanema statuut, valimine ja lepingulised suhted on täiel määral kohaliku elukorralduse küsimus ja sõltub kohalikest asjaoludest. Seda arvesse võttes tuleb käesolevas töös külavanema mõistet võtta piisavalt eripalgelisena ja kohalikest oludest lähtuvalt, millele töös tähelepanu ka juhitakse. Kasutatavad külavanemate, küla arendusseltside ja külakeskuste andmed pärinevad Eesti Külaliikumise Kodukant andmebaasist² ja lähtuvad nende poolt sõnastatud külavanema, küla arendusseltsi ja külakeskuse andmedefinitsioonist. 2016. aasta andmed on märtsi seisuga. Siiski võis andmetöötluse läbiviimisel täheldada, et eri aegadel kogutud andmete definitsioonides pole alati olnud järjekindlad, mistõttu aastate 2004, 2012 ja 2016

¹ [RT I 2005, 31, 230 - jõust. 17.10.2005. <https://www.riigiteataja.ee/akt/782508?leiaKehtiv>

² Kätesaadav Külaliikumine Kodukant kodulehelt: <http://kodukant.kovtp.ee/andmebaasid>

andmete võrdlemisel võib esineda ebatäpsusi, mida andmete töötlemisel polnud võimalik vältida.

Külavanemate rolli ja tegevuse praktikate analüüsimiseks viidi läbi kuus juhtumi-analüüsi. Selle tarvis teostati valimisse võetud külade/kohalike omavalitsuste dokumentide analüüs, mis avas külavanema mõistet, tema legitiimsust ning seoseid külavanemate, külaseltside ja kohalike omavalitsuste vahel. Külavanemate arvamuse saamiseks viidi valitud külavanematega läbi küsitlus. Külavanemate küsitlusvalimi koostamisel lähtuti sellest, et esindatud on eri külatüübid (küla linnalähedal, küla ääremaal jms). Juhtumiuuringute valikul konsulteeriti Külli Volmeriga ja Krista Habakukega, kes on olnud pikka aega seotud Eesti Külaliikumise Kodukant tegevusega. Intervjuud viidi läbi analüüsi autori poolt koostatud fomaliseeritud küsimustiku alusel (vt lisa). Töö tulemusi tutvustati Eesti Külaliikumise Kodukant poolt kokku kutsutud külavanemate mõttekojas 14. aprillil 2016 Haimre rahvamajas Raplamaal, kus osales 19 külavanemat riigi eri piirkondadest. Lisaks käesoleva töö käigus saadud tulemuste tutvustamisele ja tagasisidele oli kohtumise eesmärgiks saada sisend Eesti Külaliikumisele Kodukant edaspidise plaani tarvis.

Elanike arvud külade lõikes pärinevad rahvastikuregistri andmebaasist. Kahjuks ei osutunud võimalikuks kasutada rahvastikuregistri 2004. aasta elanike andmeid külade lõikes, kuna Siseministeriumist neid ei väljastatud nende madala kvaliteedi tõttu. Analüüsi tulemuste põhjal koostati kokkuvõtte ja ettepanekud külavanemate ning nende kaudu piirkondade paremaks kaasamiseks kohaliku elu korraldamisesse, nii ühinenud kui ühinemist kavandavates omavalitsustes peale haldusreformi. Oluline on siinkohal mõista institutsionaalset suutlikkust maapiirkondades, et kujundada haldusreformi käigus parimad võimalikud lahendused kogukonnapõhiste tegevuste läbiviimiseks ja nende rahastamiseks. Seejuures tuleks võtta arvesse juhendmaterjali, mis käsitleb ühenduste siseriiklikke rahastamistavasid ja -põhimõtteid nii riigi kui kohaliku omavalitsuse tasandil³.

Uuringu meetoodika, külavanematega intervjuud ja aruande teksti teostas Rivo Noorkõiv. Kaartide koostamisel oli abiks Kaja Ristmäe konsultatsiooni- ja koolituskeskusest Geomedia. Täna Eesti Külaliikumine Kodukant juhatuses esimeest Krista Habakuke, MTÜ Harju Ettevõtluskeskus konsultanti Külli Volmerit, Eesti Külaliikumise Kodukant pikaajast partnerit Ivi Proosi ning kõiki intervjueritud külavanemaid konstruktiivse koostöö eest. Uuringu läbiviimist rahastasid Riigikantselei ja Eesti Külaliikumine Kodukant. Suur tänu Rahandusministeriumi riigihalduse osakonna nõunik Ave Viksile ja Eesti Külaliikumise Kodukant juhatuses liikmele Krista Habakukele, kelle julgustamine töö teostamisele kaasa aitas. Loodan, et antud analüüs annab hoogu arutelule, et kuidas kogukondlikku mudelit kujundada kohalikus arengus, piirkondlike huvide esindamisel ja kohaliku omavalitsuse detsentraliseeritud demokraatlikul juhtimisel.

³ Ühenduste rahastamise juhendmaterjal. 2013.

<https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/dokumendid/juhendmaterjal13032013.pdf>

Kasutatud põhimõisted

Küla - vastavalt Eesti territooriumi haldusjaotuse seadusele⁴ on asustusüksusteks asula ja asum. Asula on vallasisene territoriaalüksus, mis jaguneb küladeks, alevikeks, aleviteks ja vallasisesteks linnadeks. Küladel pole otseselt autonoomiat, kuid kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse paragrahv 58 lubab külaelanikel valida külavanema⁵.

Külakogukond - piirkonnas elavad inimesed, keda ühendavad tugevad sotsiaalsed sidemed, kodukoha identiteet ja ajalugu. Sellisele suhteliselt mehhaanilisele geograafilisele ühenduse määratlemisele on kaasaegses ühiskonnas üha enam lisatud arutelu kogukondade ja identiteetide paljususest. Kogukonnad on mitmekesisestunud ja lisandunud on virtuaalsed, olukorra- ja huvipõhised kogukonnad, mis on määratluses vähendanud nende algset kohapõhisuse tähtsust. Kogukonnatundes on keskseks saanud suhtluse viisid, sagedus ja kvaliteet. Termin kogukonna juhitud areng on toonud päevakorda külakogukondade rolli käsitlemise vajaduse ühiskonnas tervikuna, tuues esile nende koha määratlemise tarviduse riigi avalikus halduses tervikuna. Seni ühtne määratlus puudub.

Küla arendusselts - külas/külade piirkonnas tegutsev ühistegevust abistav ja toetav isikute vabatahtlik ühendus, mis üldjuhul tegutseb mittetulundusühingu vormis (peamiselt nimetusega külaselts) ja mille peamine tegevuse eesmärk on kohaliku arengu eestvedamine ja toetamine ning piirkonna pikaajalise arendustegevuse planeerimine ja elluviimine. Vt. Eesti majanduse tegevusalad (EMTAK)⁶.

Külamaja - külas või külade piirkonnas asuv kooskäimise koht (hoone), mille omanik on või lepingu alusel haldab ja/ või milles tegevuste peamine korraldaja on MTÜ (küla arendusselts).

Külavanem - aleviku- või külavanem (edaspidi külavanem) on külaelanike ning nende ühiste huvide esindaja, kes juhindub oma tegevuses küla ühistest seisukohtadest, küla ja vallaarengukavast, riigi ja kohaliku omavalitsuse õigusaktidest⁷. Kuna külavanema puhul ei ole tegemist mitte tellimuse täitjatega, vaid vabatahtliku iseorganiseerumisega, siis vallavolikogu, vallavalitsuse ja külaelanike koostöös on võimalik koostada iga küla ja valla spetsiifilise vajadusi ning võimalusi arvestav külavanema statuut. Tuleb tõdeda, et praktikas tõlgendatakse küla- ja alevikuvanema mõistet erinevalt, seda valitud küla ja alevikuvanema mitmetest aspektidest lähtuvalt, näiteks:

- vanus: isik alates kas alates a) 18 eluaastast; b) 21 eluaastast, hääleõiguslik Eesti Vabariigi kodanik; c) vanuspiir määratlemata;
- kohaseotus: kas on vastavas külas või alevikus rahvastikuregistri andmeil alaline elukoht, omand või elamiseks kasutatav kinnisvara;
- valimine: valimistest võivad osa võtta a) Eesti rahvastikuregistri andmetel vastavas külas, külade rühmas või alevikus elavad täisealised isikud; b) et on 18-aastane valla elanik ja elab antud külas või külades;

⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/130062015038>

⁵ [RT I 2005, 31, 230 - jõustunud 17.10.2005. <https://www.riigiteataja.ee/akt/782508?leiaKehtiv>

⁶ <https://www.eesti.ee/est/teenused/ettevotja/emtak/emtak.html?code=94992>

⁷ Külavanema statuut. Kommenteeritud väljaanne. (2008). Kodukant.

- legitiimsus: külavanema valib üldkoosolek, mis on otsustusvõimeline, kui sellest võtab osa näiteks a) vähemalt 1/5 külas asuvatest majapidamistest (arvestuse aluseks üks esindaja igast majapidamisest) või kuni 350 elanikuga alevikes vähemalt 30 inimest, 351 - 600 elanikuga alevikes vähemalt 45 inimest ning üle 600 elanikuga alevikes vähemalt 60 inimest; b) võtab osa vähemalt 10% asula elanikest alates 16-aastastest, kuid mitte vähem kui 10 elanikku; c) vähemalt 50% + 1 koosolekul osalenutest, kusjuures aleviku puhul mitte vähem kui 3% ja külade puhul mitte vähem kui 5% vastava aleviku või küla täisealistest elanikest; täisealiste külaelanike hulgast külaelanike üldkoosolekul poolthälte enamusega.
- välistatavus: piiranguid ei seata; külavanema ei tohi olla oma vallavalitsuse ametnik/vallavalitsuse töötaja.
- ajamäär: külavanem valitakse neljaks aastaks; külavanema tegutsemisaeg ei ole piiritletud - külavanema umbusaldamise algatamiseks on tarvis vähemalt 15% vastava küla ja 10% vastava aleviku täisealiste elanike kirjalik nõusolek.

Juba esitatud loetelugi näitab, et külavanema mõiste „ujub“ ning seda tuleb Eesti Külaliikumise Kodukant poolt esitatud külavanemate andmete tõlgendamisel kindlasti arvesse võtta. Samuti on oluline tähele panna, et külade tüübid on väga erinevad, alates linnade naabruses valglinnastumise mõju alla olevatest linnaküladest kuni keskustest kaugel asuvate ääremaaliste hajaküladeni.

1. Külavanema roll

Ootused külavanematele on ajas mitmekesistunud ning mõningatel juhtudel muutunud isegi vastuoluliseks. Ühed näevad külavanemaid kui vabatahtliku töö tegijaid, teised kui vallavolikogu ja -valitsuse käepikendusi. Siiski on külavanema töö üldjuhul jäänud vabatahtlikuks, mis on reguleeritud valla õigusaktidega. Sageli on institutsionaalse ülesehituse kujundamisel põhinetud Eesti Külaliikumise Kodukant poolt koostatud külavanema statuudile⁸. Külavanem aitab kaasa kogukondlikku juhtimise jõustamisele, toetudes oma tegevuses kohalike olude tundmisele ja sotsiaalsele lõimitusele, samuti on ta kursis erinevate ressursside paiknemise ja kasutusega piirkonnas. Seega tuleb külavanemat käsitleda kui kohaliku eestvedajat. Tuleb nõustuda, et kogukondade toimimine sõltub väga suurel määral juhtidest, mistõttu kogukondliku/kohaliku aktiivsuse jätkusuutlikkus ei ole praeguste tegutsemisviiside juures kõigjal tagatud. Uuring on näidanud, et 65% kogukondade organisatsioonidest lõpetaksid toimimise kui praegused eestvedajad loobuksid tegutsemast ning 32%, et kogukonna tegevus ei toimiks sellisel kujul (Vihma et al, 2014)⁹. Eelnevast saab teha järelduse, et kogukonna areng maapiirkondades on väga juhikeskne. Põhjalikult on inimeste suhteid ja sotsiaalseid võrgustikke Kagu-Eesti keskuskülades käsitlenud Aet Annist¹⁰, mis ühtlasi iseloomustavad ka toimunud kiireid muutusi maaelus.

Tänases maaelus nähakse külavanemates üht lootust, et nende kaudu on võimalik võimestada kogukondi ja lahendada kerkivaid probleeme. Tugev ja aktiivne kogukond võib

⁸ Külavanema statuut. Kommenteeritud väljaanne. (2008). Kodukant. <https://kodukant.kovtp.ee/documents/1727611/3730742/K%C3%BClavanema+statuut+-+kommenteeritud+v%C3%A4ljaanne.pdf/6ba056fa-de2d-4476-9ca5-ca23324fe023>

⁹ Vihma, P., Lippus, M. (2014). Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport. Tallinn: Linnalabor ja Eesti Külaliikumine Kodukant. <http://www.linnalabor.ee/failid/n/52b5698cef1431087333dbf84a56380f>

¹⁰ Annist, A. Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Antropoloogiline uurimus. TLÜ Kirjastus. Tallinn 2011.

kohalikku valitsemist tugevdada ja tõhustada, samas võib kogukond ka kohalike elanike ja võimu vahelise vastuseisu tulemusena eristuda ning tuua kaasa sulgumise. Kogukondi toetaval ja kaasaval kohalikul võimul koos külavanemaga on seega oluline roll kogukondade aktiivsuse kujundamises. Üldiselt on leitud, et sidusus ametnike ja elanike (ka nende esindajate) vahel ning jagatud ühised väärtused soodustavad kohaliku elu edenemist. Sidusas kogukonnas on olemas sotsiaalne suutlikkus töötada ühiste huvide saavutamise nimel¹¹. Siiski tuleb arvestada, et sotsiaalne sidusus pole midagi kaasasündinut, vaid elanike kaasamist tuleb käsitleda kui võimalust inimeste kutsumiseks probleemide lahendamisele nii kohtadel kui riigis tervikuna. Ehkki ideaalina meie tunnet kasutatakse tihti kõlava lipukirjana, näitab praktika, et koostöö erinevate huvirühmade vahel ja vormides võivad selletagi hästi toimida. Siinkohal tuleb võtta arvesse, et palju sõltub küla tüübist (Raagmaa et al, 2013)¹², mis omakorda väljenduvad elanike arvus, püsielanike osakaalus, tegevusalades, töökohtades, elulaadis tervikuna jms. Eelnev viitab, et ka külavanemate käitumismallid küla arenduses eeldavad erinevaid lähenemisi, mis võtavad arvesse kohalikke eripärasid.

2. Maal elav rahvastik

Eesti maa-asulates elas seisuga 01.01.2016 rahvastikuregistri andmetel kokku 439879 elanikku so 32,6% Eesti rahvastikust. Võrreldes seisuga 2012 on elanike arv maal vähenenud 9760 inimese võrra (-2,2%). Eesti rahvastiku arv vähenes vaadeldud perioodil 0,95%, sh linnades 0,35%. Seega Eesti rahvastiku arvu languse taustal on maaelanikkonna vähenemine on oluliselt kiirem kui linnades. Maakonniti maaelanike osakaalu iseloomustab tabel 1.

Tabel 1. Elanike arv ja osakaal maa-asulates maakonniti, 2016

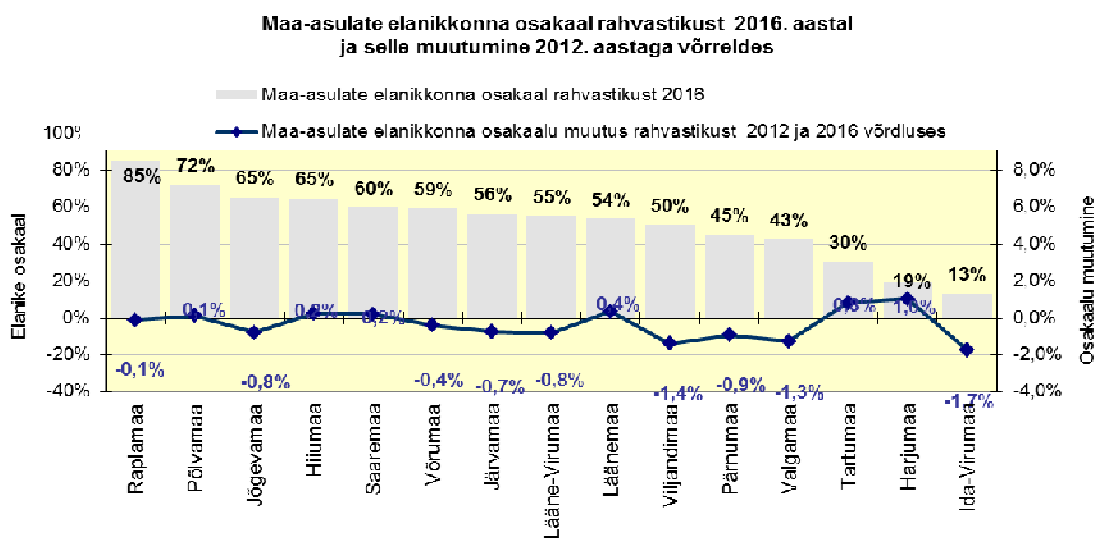
	Elanike arv maakonnas 2016	Elanike arv maa-asulates 2016	Elanike osakaal maa-asulates 2016
Harjumaa	595384	115234	19,4%
Hiiumaa	9563	6199	64,8%
Ida-Virumaa	150989	19954	13,2%
Jõgevamaa	31880	20868	65,5%
Järvamaa	31203	17620	56,5%
Läänemaa	25202	13516	53,6%
Lääne-Virumaa	60378	33413	55,3%
Põlvamaa	28722	20742	72,2%
Pärnumaa	84983	38341	45,1%
Raplamaa	34681	29438	84,9%
Saaremaa	34240	20527	60,0%
Tartumaa	149331	45541	30,5%
Valgamaa	31358	13362	42,6%
Viljandimaa	48676	24532	50,4%
Võrumaa	34625	20592	59,5%
Kokku	1 351 215	439 879	32,6%

¹¹ Robert D. Putnam (2008). Üksi keeglisaalis. Tallinn: Hermes.

¹² ¹² Raagmaa, G., Noorkõiv, R. (2013). Globaliseeruv Eesti küla. Areneva maailma arenguvõimalused ja ohud. Kogukonna arendustegevuse käsiraamat. MTÜ Eesti Külaliikumine Kodukant <http://kodukant.kovtp.ee/documents/1727611/3730742/K%C3%A4siraamat.pdf/32b40ecd-fc0c-410a-96ff-cda1c375c7ca>

Kõige enam on maal elavaid elanikke Raplemaal (84,9%), järgnevad Põlvamaa (72,2%), Jõgevamaa (65,5%) ja Hiiumaa (64,8%) (joonis 1).

Linnastumise tase on kõrgeim Ida-Virumaal (86,8%) ja Harjumaal (80,6%). Maa asulates on elanike arv vähenenud kõige kiiremini Ida-Virumaal (-1,7%), Viljandimaal (-1,4%) ja Valgamaal (-1,3%). Samal perioodil on maa-asulate elanike osakaal kasvanud Harjumaal (1,0%), Tartumaal (0,8%), Läänemaal (0,4%), Hiiumaal (0,2%), Saaremaal (0,2%) ja Põlvamaal (0,1%).

Joonis 1. Maa-asulate elanike osakaal rahvastikust ja selle dünaamika

3. Külavanemad ja nende paiknemine

2016. aasta märtsi seisuga oli Eestis külavanemaid 1171 (Tabel 2). Kõige enam on külavanemaid Saaremaal (248), järgnevad Harjumaal (199) ja Põlvamaal (106). Teistes maakondades jääb külavanemate arv alla 100, kõige väiksem arvukus on Pärnumaal (12). Viimase nelja aasta jooksul on külavanemate arvukuses olnud tagasimineku, -13,3%, kuid nende arv aastal 2016 on mõnevõrra enam kui 2004. aastal (+165). Kõige enam on külavanemate arv vaadeldud perioodil vähenenud Hiiumaal, Ida-Virumaal, Läänemaal ja Viljandimaal. Kahes maakonnas - Valgamaal ja Võrumaal - on külavanemate arv püsinud stabiilsena. Siiski ei tähenda see seda, et külaliidrite arv oleks vähenenud, sest paljudel juhtudel on külaliidri rollis ka külasetsid ning iga külaliider pole registreeritud.

Tabel 2. Külavanemate arv ja dünaamika maakonniti, 2004, 2012, 2016

	2004	2012	2016	Muutus 2012-2016	Muutus %
Harjumaal	74	206	199	-7	-3,4
Hiiumaa		57	21	-36	-63,2
Ida-Virumaa	124	112	58	-54	-48,2
Jõgevamaa	22	25	19	-6	-24,0
Järvamaa	108	97	92	-5	-5,2

	2004	2012	2016	Muutus 2012-2016	Muutus %
Läänemaa	19	44	30	-14	-31,8
Lääne-Virumaa	52	97	99	+2	+2,1
Põlvamaa	83	108	106	-2	-1,9
Pärnumaa	25	15	12	-3	-0,2
Raplamaa	89	95	87	-8	-8,4
Saaremaa	163	268	248	-20	-7,5
Tartumaa	56	44	39	-5	-11,4
Valgamaa	54	25	25	0	0
Viljandimaa	62	81	59	-22	-27,2
Võrumaa	75	77	77	0	0
Kokku	1 006	1 351	1 171	-180	-13,3

Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Võrreldes 2004. aastaga oli külavanemate arv 2016. aastaks kasvanud 165 võrra ehk 16,4%, kuid viimase nelja aasta jooksul on külavanemate arv siiski vähenenud, kõige enam Hiiu (63,2%), Ida-Viru (48,2%), Lääne (31,8%) ja Viljandi maakonnas (27,2%). Kahes maakonnas - Valga- ja Võrumaal - on külavanemate arv püsinud muutumatuna. Ainukesena on külavanemaid lisandunud Lääne-Virumaal (2,1%).

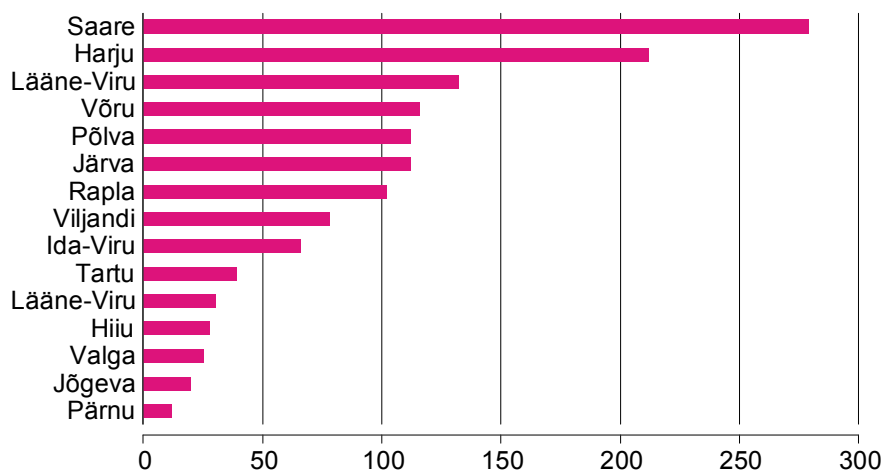
Külavanemaga külade arv kokku on 2016. aasta märtsi seisuga 1363 (29%) (Tabel 3). Seejuures tuleb silmas pidada, et külavanem võib olla ka mitme asula peale. Võrreldes 2004. aastaga on toimunud oluline külavanemaga asulate kaetuse kasv - 2004. aastal oli külavanem 1034 külas (22% maa-asulate arvust). 2012. aastaga võrreldes on külavanemaga maa-asulaid 2016. aastal vähem, 2012 -1617 (35%) külavanemaga asulat ja vähenemine 2016. aastaks 254.

Tabel 3. Külavanematega asulate osakaal ja selle muutus

	2004			2012			2016		
	Maa-asulate arv	Külavanemaga asulate arv	Külavanemaga asulate osakaal	Maa-asulate arv	Külavanemaga asulate arv	Külavanemaga asulate osakaal	Maa-asulate arv	Külavanemaga asulate arv	Külavanemaga asulate osakaal
Harjumaa	441	78	18%	439	224	51%	433	212	49%
Hiiumaa	185	0	0%	185	89	48%	184	28	15%
Ida-Virumaa	234	130	56%	230	130	57%	223	66	30%
Jõgevamaa	239	22	9%	239	25	10%	236	20	8%
Järvamaa	210	115	55%	195	122	63%	195	112	57%
Läänemaa	242	19	8%	244	60	25%	257	30	12%
Lääne-Virumaa	385	52	14%	403	140	35%	400	132	33%
Põlvamaa	264	92	35%	264	120	45%	262	112	43%
Pärnumaa	339	25	7%	340	15	4%	338	12	4%
Raplamaa	280	90	32%	285	105	37%	284	102	36%
Saaremaa	501	163	33%	501	299	60%	497	279	56%
Tartumaa	350	56	16%	350	46	13%	347	39	11%
Valgamaa	159	54	34%	160	25	16%	157	25	16%
Viljandimaa	267	63	24%	268	101	38%	262	78	30%
Võrumaa	577	75	13%	579	116	20%	577	116	20%
Kokku	4 673	1 034	22%	4 682	1 617	35%	4 652	1 363	29%

Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Graafiliselt iseloomustab külavanemaga asulate arvu maakonniti joonis 2.

Joonis 2. Külavanemaga asulad maakondades, 2016

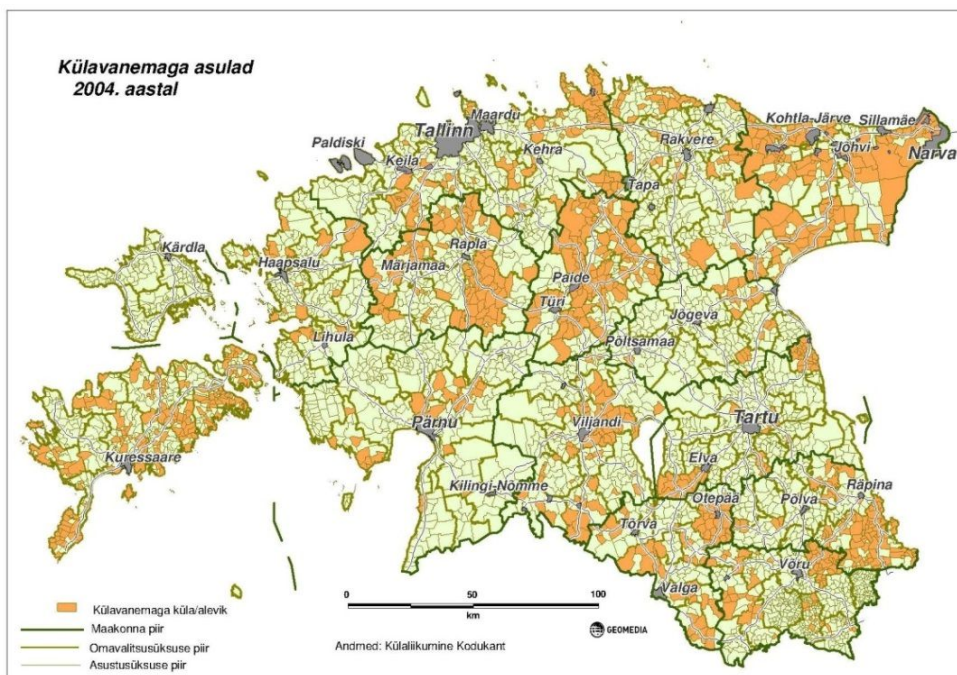
Eesti maa-asulad on üldjuhul väikese elanike arvuga. Alla 80 elaniku on 3539 maa-asulas, mis moodustab 76,1% kõigist maa-asulatest. Elanike arvu järgi on külavanemaga maa-asulaid igas suuruses asulates (Tabel 4). Enim on külavanemaga maa-asulaid, kus elab 80-119 elanikku (38%). Vähem on külavanemaid, kus maa-asulas alla 20 elaniku (23%) ja üle 500 elaniku (23%).

Tabel 4. Külavanematega külad maa-asulate elanike suurusgruppides

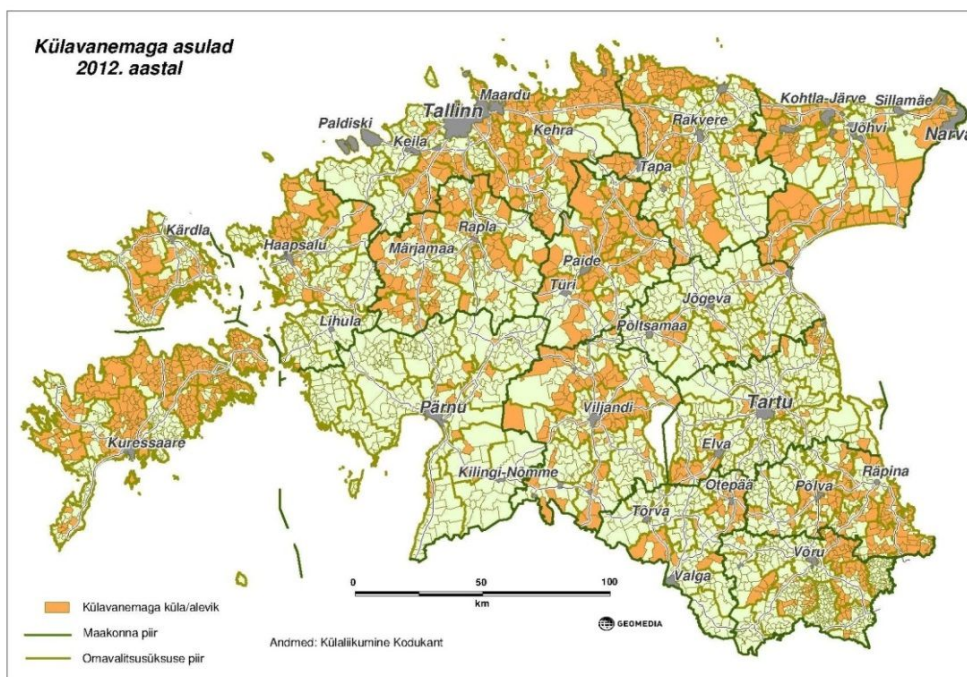
Asula suurusgrupp	Maa-asulate arv 2016	Külavanemaga asulate arv 2016	Külavanemaga asulate osakaal 2016
vähem kui 20	1366	319	23%
20-49	1487	451	30%
50-79	686	216	31%
80-119	369	141	38%
120-199	290	101	35%
200-299	167	60	36%
300-499	150	44	29%
üle 500	137	31	23%
Kokku	4 652	1 363	29%

Keskmiselt on Eestis külavanematega asulates ühe külavanema kohta 105 elanikku. Suurem on elanike arv külavanema kohta Harju (223), Viljandi (150), Jõgeva (128) ja Tartu maakonnas (123). Kõige vähem elanikke külavanema kohta on Läänemaal (39).

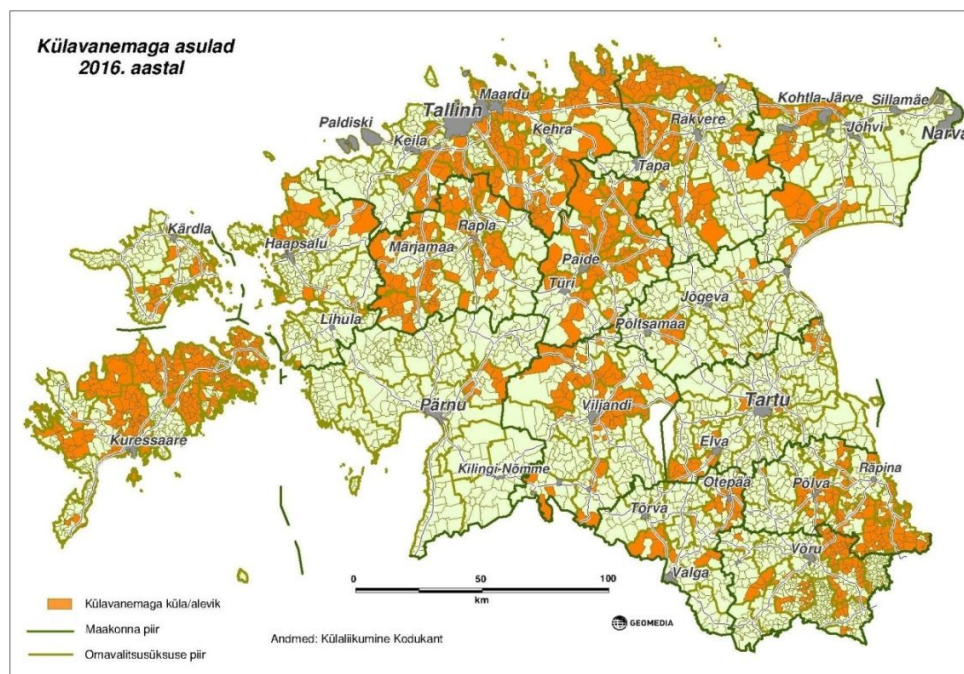
Külavanemaga küladest ja alevikest aastatel 2004, 2012 ja 2016 annavad pildi joonised 3,4,5. Nagu öeldud, Eesti maa-asulates on külavanemaid väga ebahühtlaselt ning külavanemate institutsioon ei ole kõigis maakondades ühtlaselt kasutuses. Väga tagasihoidlik on külavanemate arv Pärnumaal ja Jõgevamaal.

Joonis 3. Külavanematega külad ja alevikud, 2004. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Joonis 4. Külavanematega külad ja alevikud, 2012. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Joonis 5. Külavanematega külad ja alevikud, 2016. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

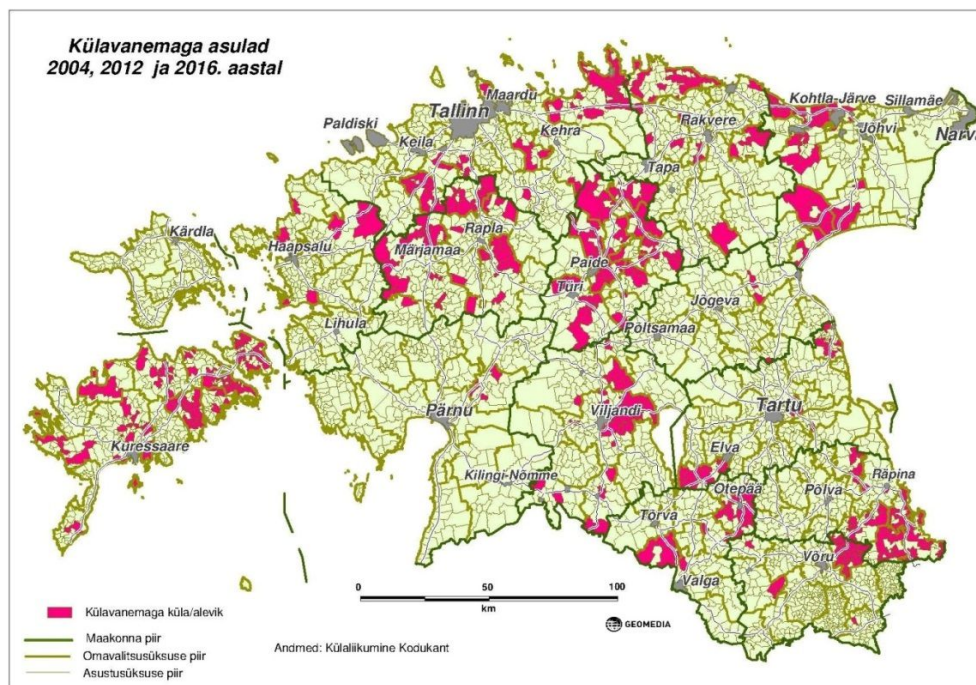
Külavanematega külade kaetuse järjepidevust aastatel 2004-2016 iseloomustab tabel 5. 2016. aastal on külavanematega küladest 46% (629 küla) sellised, kus külavanem oli ka 2004. ja 2012. aastal. Järjepidevus on suurim Valgamaal (88%), Ida-Virumaal (83%) ja Järvamaal (74%).

Tabel 5. Külavanemaga kaetuse järjepidevus küldes

	Küla- vanemaga asulad 2016	Asulate arv, kus külavanem 2004, 2012 kui 2016	Asulate osakaal, kus külavanem 2004, 2012 kui 2016	Uued külavanemaga asulad aastal 2016
Harjumaa	212	64	30%	15
Hiiumaa	28	0	0%	1
Ida-Virumaa	66	55	83%	2
Jõgevamaa	20	5	25%	4
Järvamaa	112	83	74%	0
Läänemaa	30	10	33%	3
Lääne-Virumaa	132	40	30%	15
Põlvamaa	112	71	63%	5
Pärnumaa	12	4	33%	7
Raplamaa	102	53	52%	8
Saaremaa	279	121	43%	8
Tartumaa	39	27	69%	0
Valgamaa	25	22	88%	0
Viljandimaa	78	38	49%	0
Võrumaa	116	36	31%	0
Kokku	1 363	629	46%	68

Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Täpsem pilt külavanematega stabiilselt kaetud küladest vaadeldud perioodil on esitatud joonisel 6.

Joonis 6. Külavanematega stabiilselt kaetud külad ja alevikud, 2004, 2012, 2016. Allikas: Eesti Külalikumine Kodukant

Külavanemaga maa-asulates on 2016. aasta alguse seisuga registreeritud 122691 inimest, so 27,9% maa-asulate elanikest. Kuna elanike arv maa-asulates on Eestis pidevalt vähenenud, siis on langenud ka nende elanike arv, kes elavad külavanemaga maa-asulates. Näiteks 2012. aastal registreeriti külavanemaga maa-asulates 137440 elanikku (30,5% maaelanikest). Kui ajavahemikul 2012-2016 vähenes maa-asulate elanike arv tervikuna 10977 inimest, siis külavanematega maa-asulates oluliselt rohkem -14775 elanikku. Täpsema ülevaate külavanemaga maa-asulate jaotusest elanike arvu järgi aastatel 2012 ja 2016 maakonniti annab tabel 6.

Tab 6. Külavanematega asulad ja nende elanikkond, 2012, 2016

	Külavanemaga asulate arv 2012	Elanike arv külavanemaga asulates 2012	Külavanemaga asulate arv 2016	Elanike arv külavanemaga asulates 2016
Harjumaa	224	43 228	212	44 374
Hiiumaa	89	3 042	28	1 387
Ida-Virumaa	130	8 446	66	5 768
Jõgevamaa	25	3 336	20	2 423
Järvamaa	122	10 196	112	8 895
Läänemaa	60	2 332	30	1 178
Lääne-Virumaa	140	8 514	132	8 511
Põlvamaa	120	10 011	112	8 270
Pärnumaa	15	1 432	12	953
Raplamaa	105	8 851	102	7 764

	Külavanemaga asulate arv 2012	Elanike arv külavanemaga asulates 2012	Külavanemaga asulate arv 2016	Elanike arv külavanemaga asulates 2016
Saaremaa	299	12 703	279	13 151
Tartumaa	46	4 476	39	4 784
Valgamaa	25	2 400	25	2 307
Viljandimaa	101	14 218	78	8 826
Võrumaa	116	4 255	116	4 074
Kokku	1617	137 440	1363	122 665

Arvutused Eesti Külaliikumine Kodukant ja Ravvastikuregistri andmetel

Külavanematega asulaid on 2016. aastal kõige enam mitteääremaalistes omavalitsusüksustes¹³ (33,3%), millele järgnevad ääremaalistes kohalikes omavalitsustes (28,0%). Kui esimeses kohalike omavalitsuste rühmas on külavanemaga asulate osakaal kasvanud, siis teises rühmas on näitaja stabiilne (Tabel 7). Külavanemaga maa-asulate elanikkonnast enam kui neljandik elab ääremaalistes ja ääremaastumise riskiga omavalitsusüksustes. Ennekõike on just nendes kohalikes omavalitsustes oluline laiendada elanike kaasamist, et peatada ääremaastumist.

Tabel 7. Külavanemad ja nendega kaetud elanikkond kohalike omavalitsuste tüüpide lõikes, 2012, 2016

KOV tüüp	Küla- vanemaga asulad 2012	Osa- kaal 2012	Elanike arv küla- vanemaga asulates 2012	Elanike osakaal 2012	Küla- vanemaga asulad 2016	Osa- kaal 2016	Elanike arv küla- vanemaga asulates 2016	Elanike osakaal 2016
Ääremaaline KOV	455	28,1%	20 073	14,6%	381	28,0%	17 413	14,2%
KOV riskiga ääremaastuda	394	24,4%	22 924	16,7%	278	20,4%	16 160	13,2%
Keskusega nõrgalt seotud külade rühmadega KOV	289	17,9%	26 986	19,6%	250	18,3%	22 250	18,1%
Mitteääremaaline KOV	479	29,6%	67 457	49,1%	454	33,3%	66 842	54,5%
Kokku	1 617	100%	137 440	100%	1 363	100%	122 665	100%

Arvutused Eesti Külaliikumine Kodukant ja Ravvastikuregistri andmetel

4. Küla arendusseltsid ja nende paiknemine

2016. aasta märtsis oli Eestis 1222 küla arendusseltsi. Võrreldes 2012. aastaga on arendusseltside arv kasvanud 219 võrra (Tabel 8).

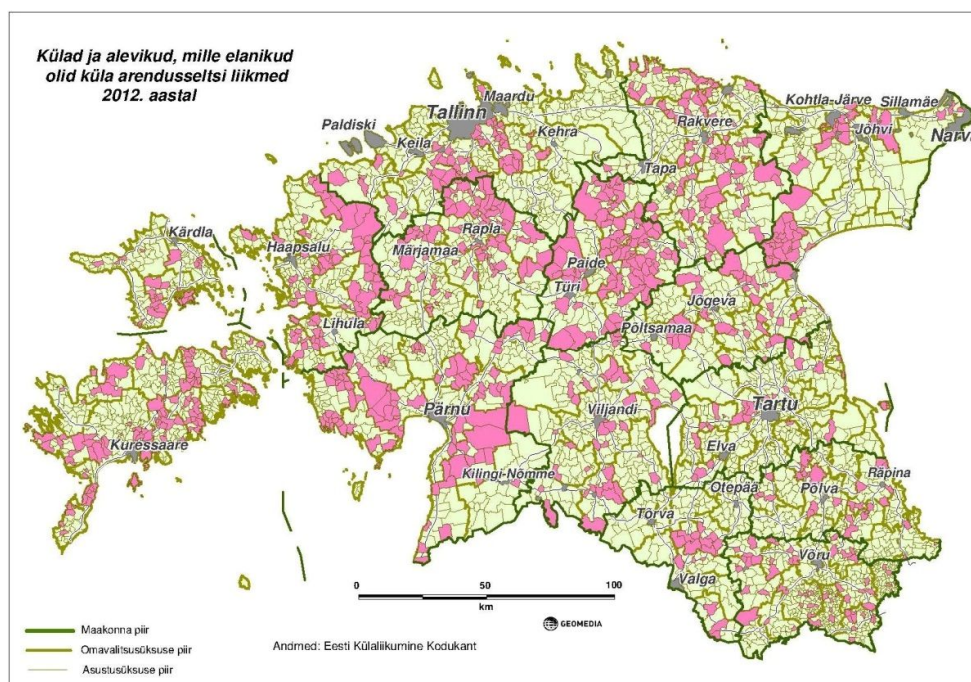
¹³ Eesti inimvara raport (IVAR): võtmeprobleemid ja lahendused 2010. Eesti Koostöö Kogu. Eristatakse ääremaastuvaid valdu, ääremaastumisriskiga valdu ja selliseid valdu, mille keskus on linnadega küll hästi ühendatud, kuid mille üksikud osad (kandid) on väga hõredalt asustatud ja halvasti kättesaadavad. Ääremaastumise tunnuseks loetakse rahvastiku kahanemine kas viimase 50 aasta jooksul vähemalt poole võrra või alates 2000. aastast keskmiselt vähemalt 1% aastas.

Tabel 8. Küla arendusseltside arv ja nende arvu muutus 2012-2016

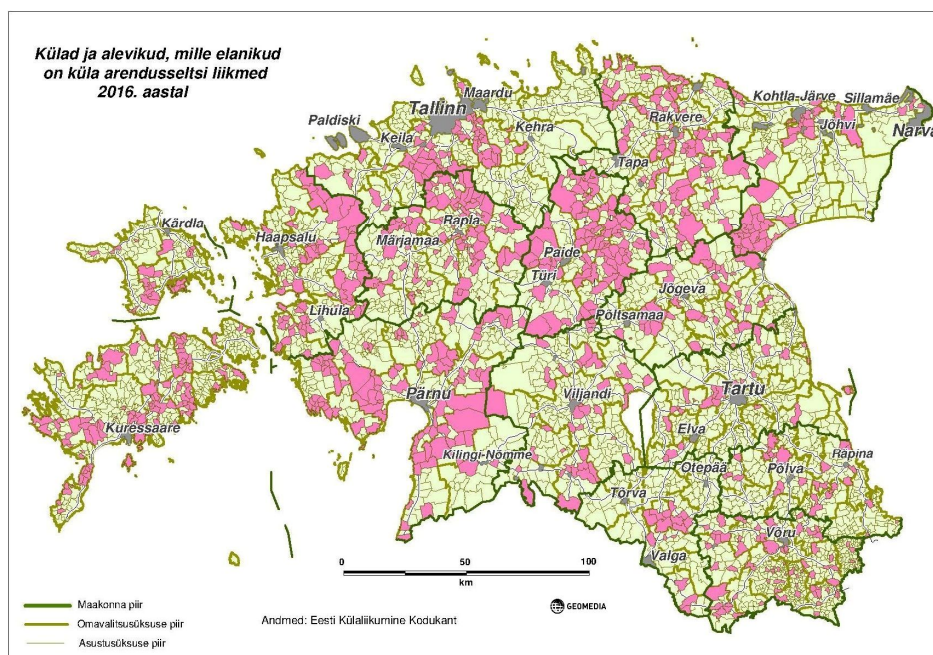
Maakond	Küla arendusseltside arv 2012	Küla arendusseltside arv 2016	Küla arendusseltside arvu muutus 2012-2016
Harjumaa	136	140	+ 4
Hiiumaa	20	22	+ 2
Ida-Virumaa	18	22	+ 4
Jõgevamaa	62	62	0
Järvamaa	41	49	+ 8
Läänemaa	37	38	+ 1
Lääne-Virumaa	114	161	+ 47
Põlvamaa	45	65	+ 20
Pärnumaa	46	53	+ 7
Raplamaa	78	110	+ 32
Saaremaa	39	56	+ 17
Tartumaa	126	139	+13
Valgamaa	96	108	+ 12
Viljandimaa	70	75	+ 5
Võrumaa	75	122	+ 47
Kokku	1 003	1 222	+ 219

Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Küla arendusseltside 2016. aastal on ülekaalukalt enim Lääne-Virumaal (161), järgnevad Harjumaa (140) ja Tartumaa (139). Perioodil 2012-2016 on küla arendusseltside arv kasvanud kõige enam Lääne-Virumaal ja Võrumaal (+47), Raplamaal (+32) ning Põlvamaal (+20). Täpsema pildi küla arendusseltside ruumilisest paiknemisest annavad joonised 7 ja 8, vastavalt aastal 2012 ja 2016.

Joonis 7. Küla arendusseltsid 2012. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Joonis 8. Küla arendusseltsid 2016. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

5. Külamajad ja nende paiknemine

2016. aasta märtsis oli Eestis 336 külamaja. Perioodil 2012-2016 kasvas külamajade arv 30 võrra (Tabel 9). Kõige enam on külamajasid Saaremaal (39), järgnevad Järvamaa (31) ja Lääne-Virumaa (29) ja nende arvukus vaadeldaval perioodil on kasvanud neljas maakonnas: Lääne-Virumaal, Pärnumaal, Võrumaal ja Ida-Virumaal.

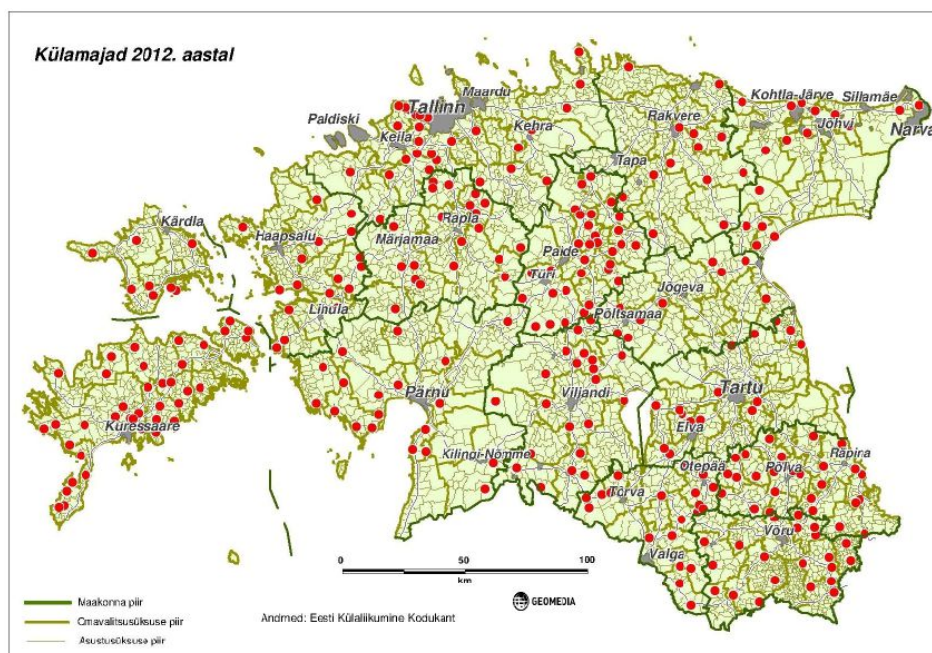
Tabel 9. Külamajade arv ja muutus 2012-2016

Maakond	2012	2016	Muutus 2012-2016
Harjumaa	27	27	0
Hiiumaa	8	8	0
Ida-Virumaa	16	20	+4
Jõgevamaa	10	10	0
Järvamaa	31	31	0
Läänemaa	17	17	0
Lääne-Virumaa	13	29	+16
Põlvamaa	28	28	0
Pärnumaa	19	25	+6
Raplamaa	21	21	0
Saaremaa	39	39	0
Tartumaa	14	14	0
Valgamaa	20	20	0
Viljandimaa	21	21	0
Võrumaa	22	26	+4
Kokku	306	336	+ 30

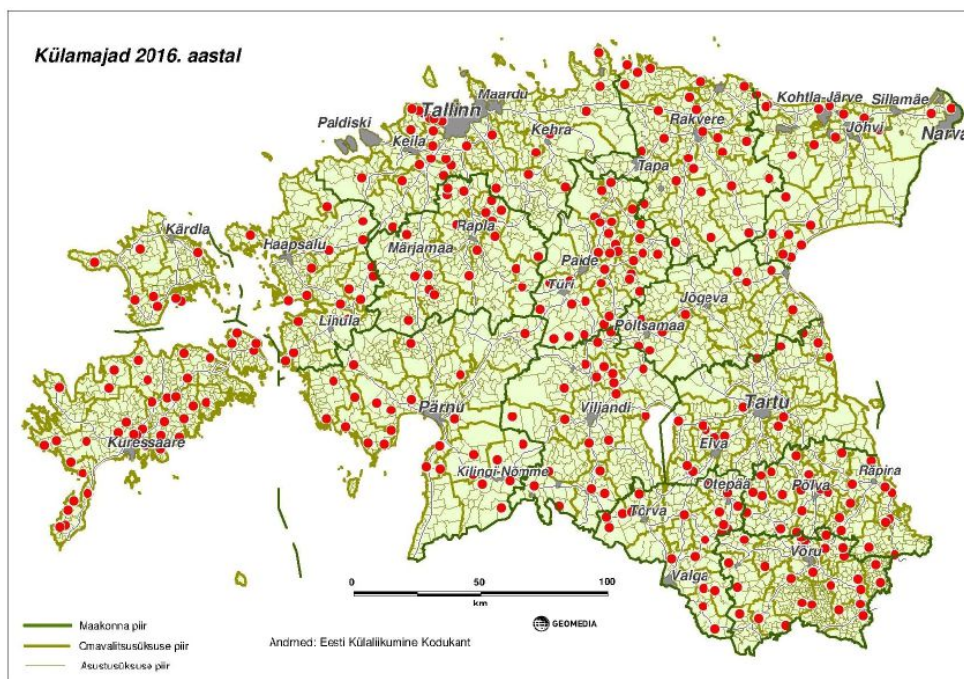
Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Külamajade paiknemisest täpsema pildi aastatel 2012 ja 2016 annavad joonised 9 ja 10.

Joonis 9. Külamajade asukohad 2012. aastal. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Joonis 10. Külamajade asukohad 2016. aastal. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Külamaja võib omada väga erinevaid funktsioone. Olulisemad nendest on:

- külamaja kui kogukonnakeskus - tegemist on aastaringselt kooskäimist võimaldava kohaga, kus toimuvad külaelanike ühisüritused, viiakse läbi erinevate sihtrühmadele õpitubasid, seminare jms, samuti on võimalik, et osutatakse ka teatud teenuseid, näiteks arvuti ja internetivõimaluste kasutamine, ruumide

üürimine jms. Ennekõike võimestab selline keskus kohalikku ühistegevust ja inimeste vahelist suhtlemist;

- **külamaja kui kultuurikeskus**, mis pelgalt kooskäimiskohast omab märksa laiemad funktsioone, viies näiteks regulaarselt läbi vallas kultuuritegevusi, korraldades ringitööd või tehes külateatrit. Funktsioonide hulgas võib olla raamatukogu, internetipunkt, jõusaal, sündmuste tähistamiseks ruumide rentimine ja köögi kasutamine, vara rentimine jms
- **külamaja kui teenuskeskus, kus pakutakse avalikke ja kogukonnateenuseid**, näiteks raamatukogu, infokeskus, kohvik, majutamine, ruumide ja vara rentimine (telk, käimiskepid, helivõimendusseadmed), pood käsitöö müügiks, pesemine jms. Teenuste rahaline osutamine on üks võimalustest külamajade paremaks majandamiseks.

Külamaja omandikuuluvus võib olla erinev. On külamajasid, mis on külaseltsi omandis ja selts ise peab maja majandamiseks vajalikud ressursid ise leidma. Üldjuhul neis majades ei ole palgalisi inimesi, kõik tehakse vabatahtlikkuse alusel ning maja on avatud lähtuvalt ennekõike seltsi enda tegevustest. Kuid on ka külamajasid, mis on kohaliku omavalitsuse omandis ja antud seltsile lepingu alusel tasuta kasutada. On külamajasid, kus kohalik omavalitsus toetab seltsi rahaliselt maja haldamisel, tasudes kommunaalkulusid ja makstes maja korrashoiu eest selle vastutajale palka. Rendilepingute puhul on olulise tähtsusega, et millised on lepingu tingimused, sh vajalike investeeringute tegemine ja amortisatsiooni katmine.

Külamajade juurde võib kuuluda ka maa-alasid, kus saab läbi viia väliüritusi. Mõningatel juhtudel on ehitatud ka väliatraktsioone ning soovijatel on võimalik külaplatse ja nende atraktsioone rentida erinevate ürituste läbiviimiseks.

6. Külavanemate, küla arendusseltside ja külamajade kattuvus

Külavanemate, küla arendusseltside ja külamajade paiknemise ruumiline pilt on esitatud joonisel 11.

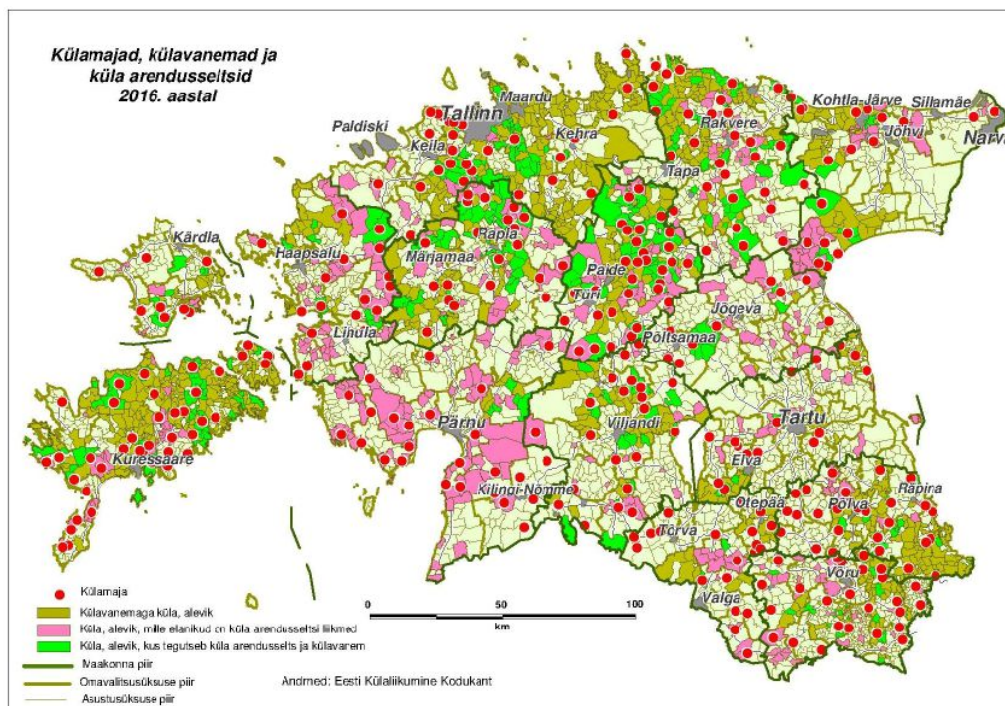
Külavanem ja küla arendusselts kattuvad 400 külas. Kattuvusi on enim Saaremaal (66), Raplamaal (47) ja Harjumaal (43). Küla arendusselts ja külakeskus kattuvad 232 külas. Kõige enam on selliseid kattuvusi Järvamaal (29) ja Saaremaal (27).

Tabel 9. Külavanemate, küla arendusseltside ja külakeskuste kattuvus, 2016

Maakond	Külavanem ja küla arendusselts	Küla arendusselts ja külakeskus
Harjumaa	43	9
Hiiumaa	14	6
Ida-Virumaa	17	18
Jõgevamaa	12	8
Järvamaa	62	29
Läänemaa	9	16
Lääne-Virumaa	52	24
Põlvamaa	15	13
Pärnumaa	5	19

Raplamaa	47	17
Saaremaa	66	27
Tartumaa	6	5
Valgamaa	2	4
Viljandimaa	21	14
Võrumaa	29	23
Kokku	400	232

Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Joonis 11. Külavanemad, külamajad ja küla arendusseltsid 2016. aastal. Allikas: Eesti Külaliikumine Kodukant

Eestis on piirkondi, kus külad on katmata nii külavanemate kui küla arendusseltsidega, samuti puuduvad külamajad. Kuna antud töös nende institutsioonide võimekust ja külamajade täpsemaid funktsioone ei käsitletud, siis tuleks edaspidi selline uuring läbi viia. Samas on oluline, et kodanikuühiskonna ülesehitamisel pööratakse tähelepanu ennekõike nendele maapiirkondadele, kus täna kodanikualgatustel põhinev institutsionaalne ja administratiivne võimekus puuduvad. Milliseid konkreetseid elanike kaasamise vorme kohaliku aktiivsuse kasvatamiseks kasutada, sõltub juba konkreetsetest oludest kohtadel.

7. Külavanematega intervjuude kokkuvõte

Uuringu käigus toimus külavanematega kuus struktureeritud intervjuud. Nendel osalesid Lea Lai, Piirsalu külavanem Lääne- Nigula vallast; Margus Vain, Patika külavanem Rae vallast; Tiiu Lööke, Kõue külavanem Kose vallast, Toivo Platov, Kassari külavanem Käina vallast; Vello Kasearu, Leevaku külavanem Räpina vallast ja Voldemar Tasa, Arula külavanem Otepää vallast.

1. Mis aastal teid külavanemaks valiti? Kuidas külavanemaks valimine toimus (kes esitas, palju toetajaid, kas oli konkurents jms)? Kui pikaks ajaks külavanemat valitakse?

Küsitluses osalenud külavanematest kaks on aastast 2001, üks 2004, üks 2005 ja kaks 2007. aastast. Seega on tegemist kogenud külavanematega. Kõik külavanemad on valitud demokraatlikult küla elanike poolt, nõ vabatahtliku alt-ülesse printsiibi alusel. Valimised on viidud läbi nii vallavolikogu poolt kehtestatud külavanema statuudi kohaselt (kandidaadi vastavus kriteeriumitele ja kandideerimise nõusolek, külavanemaks valimise osaluse ja hääletamise kord, valituks osutumise tingimused jms), kui ka volikogus kinnitamata ja küla poolt fikseerimata korrata (nõ rahvas tuli kokku ja külavanem valiti koosolekul osalejate enamuse poolt). Mitmed külavanemad on läbinud korduvvalimised, kuid konkurents kohale puudub („Elanikud olid minu tegevusega rahul ja ega keegi teine oma kandidatuuri ülesse ei seadnud. Valimised olid pigem vormilised“; „Külavanemaks saada soovijaid meie külas pole. Elanikud on eakad ja noortel pole aega. Probleemiks on järglase leidmine, kes tahaks külavanema ametit üle võtta“; „Noored tulevad küll talgutele, kuid nad ei osale „igapäevases“ külaelu korraldamises. Veel vähem soovivad hakata külavanemaks“). Osa küsitletud külavanemaid on ametis olnud esimesest valimisest, ilma et neid oleks uuesti valitud - selleks puudub vajadus, sest külavanema ametis olemiseks ajalist piirangut pole seatud. Külavanema valimise teema muutub aktuaalseks üldjuhul iga kolme-nelja aasta möödudes. Kuna külavanemaks soovijaid reeglina napib, siis külavanema statuuti alati väga ei jälgita. Mitmed külavanemad on seisukohal, et külavanema statuuti polegi vaja („Oleme oma küla muredega alati saanud vallavalitsusse pöörduda, väike koht ja kõik tunnevad kõiki ning olukorrale leitakse lahendus“; „Meie vald külavanema statuudi olemasolu vajalikuks ei pea, pigem sellest hoidutakse. Külavanem tegutseb oma äranägemise järgi, kõik vajalikud asjad on vallavalitsuses saadud ära rääkida“; „Küladesse pole noori enam jäänudki, vaid eakad. Olen võtnud südameasjaks nende kõigiga kontakti omada ja vajadusel abistada“). Samas on külavanemaid, kes peavad statuudi olemasolu vajalikuks („Meie vallas on külavanema statuut valla põhimääruses. Sellega tagatakse külavanema tööks juriidiline kindlus“).

2. Kui suur on küla/külade rühm, keda te külavanemana esindate? Palju on küla elanikest külavanemaga koostöösse aktiivselt kaasatud? Paljusid te isiklikult tunnete? Paljud neist on aktiivsed külaliikumises kaasalööjad? Kas elanike kaasamine on probleem?

Külavanemad esindavad kas ühte küla või külade rühma. Küla elanike kaasamine on üldjuhul probleem. Ennekõike tehakse tööd küla aktiiviga, kuhu kuulub üldjuhul 3-7 inimest. Väikestes küldes üksteist tuntakse, keerulisem on olukord linnalähedastes suurtes küldes ja maapiirkondades, kus on palju suvilisi. Seetõttu on sellistes olukordades külavanemal elanikega kontakt tagasihoidlikum („Sõltub kui aktiivne külavanem ise on. Patika külas korraldame elanikke kaasavaid üritusi (viktoriinid jms), mis elavdab kontakte otsima“). Hinnanguliselt pakuti, et küla elanikest teeb külavanemaga koostööd 30-50 protsenti küla elanikest.

„Külavanem valiti küla üldkoosolekul 2007. aastal tähtajatult. Ca 200st küla elanikust osales koosolekul 18 inimest, olemas aktiivne külatuumik. Elanike koosseis on külas kirju, nii põliselanikke kui sisserändajaid-suvilisi. Moodustunud on külatoimkonnad erinevate ürituste läbiviimiseks. Külavanem kuulub valla külaelu komisjoni, mis töötab vallavolikogu juures. Suureks toetuseks külavanemale on Piirsalu Küla Selts (asutatud 2003), kelle

juhatusse külavanem kuulub. Seltsis on 38 liiget. Külavanem tegeleb järelkasvu ettevalmistamisega ja küla aktiivi laiendamisega. Külavanem on Külaliikumise Kodukant juhatuse liige. Oluline on koostöö Leader tegevusgrupiga“.

3. Kas teil on külavanema statuut, on see tööks piisav? Kelle poolt külavanema statuut on kehtestatud? Millised õigusaktid Teie tööd külavanemana veel reguleerivad?

Külavanema töö regelementeerimise osas on külavanemate arvamused vastakad. Enamus võtavad seda vabatahtliku tööna, neil pole vallaga lepingut ning nad ei saa vallavalitsuselt rahalist toetust. Teevad külaelanike heaks nii palju kui jõuavad. Kõik külavanemad nägid vajadust, et nende tegevus oleks ametlikult reguleeritud („KOKSist piisab, et markeerida kohalikus elukorralduses külavanema olemasolu“; „Vallavolikogu poolt vastu võetud külavanema statuut on oluline mille järgi töös juhinduda. Dokument loob legitiimse aluse tööks külavanemana“). Külavanemate statuudi võtab vastu vallavolikogu. Kohaliku omavalitsuse suhtumisel on oluline roll külavanemate tegevusele - see on kas soosiv, neutraalne või pigem külavanemaid eitav. Nenditi, et jõuga külavanemate valimine pole praktikas õigustanud, sellised katsed on lõppenud negatiivselt. Küll aga kui küla on initsiatiiv, siis peaks külavanema roll kõigile osapooltele olema selge („Külavanema statuut aitab seada paika elanike ootused külavanemale ja annab külavanemale teatud õigused, näiteks esindada küla suhtluses kohaliku võimuga. Rae vallas on külavanemad koondunud Rae Valla Alevike- ja Külavanemate Seltsi, mis on iseseisev juriidiline isik. Seltsi eesmärgiks on a) küla ja alevike majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise jätkusuutliku arengu toetamine; b) alevike- ja külaelanike toetamine, huvide ja vajaduste kaitsmine; c) oma liikmete esindamine, toetamine, koolitamine, nõustamine ja informeerituse tagamine; d) osalemine rahvusvahelistes, riiklikes ja kohalikes külaliikumist toetavates projektides. Ühenduse liikmeskonna moodustavad Rae valla küla ja alevike vanemad ja üksikisikud, kes ei ole küla- või alevikuvanemad. Ühendus on Rae vallavolikogu ja -valitsuse partner külaliikumise mõtte ja mõtteviiside kujundaja ning nende kandjate liitja“).

Küsitatud külavanematest polnud kellelgi lepingut vallavalitsusega („Meie vallas on tavaks saanud, et vähemalt kord aastas korraldatakse külas külaelanike üldkoosolek, mille protokoll ja osalejate nimekirja koopia edastatakse ka Rae Valla Alevike- ja Külavanemate Seltsi juhatusele. See teave on vajalik nii info saamiseks kui ka külaraha taotlemiseks. Külakoosolekul soovitakse valida aktiivsetest külaelanikest küla eestseisus, et planeerida küla ühistegevusi. Külategevuste lisarahastamiseks soovitatakse moodustada külas ka mittetulundusühing. Hea, kui külal on teabe levitamiseks oma koduleht. Rae vallas on külavanematele iga kuu viimasel neljapäeval infotund. Küla/alevike ürituste toetamiseks on Rae vald töötanud välja rahastamise korra, mille järgi toetuse suurus sõltub elanike arvust. 2014. aastal oli toetuse summa 0,70 euri elaniku kohta, lisaks baasraha 128 eurot küla kohta“).

4. Kas külavanema tööd tasustatakse? Millised on KOV poolsed kompensatsioonid /soodustused/toetused külavanema rolli täitmiseks? Kuidas on see õiguslikult reguleeritud? Nii rahaline kui mitterahaline toetus.

Külavanema tööd vaadeldud juhtumitel ei tasustatud, see on vabatahtlik tegevus, nõu au asi. Küll on külavanematel töövahendiks arengukava, milles kirjapandu annab parema võimaluse projektidele raha taotlemiseks. Tihe on koostöö külaseltsidega, kuna külavanem

ise projekte ei esita. Seega on mittetulundusühing mõningatel juhtudel külavanematele „majanduslik hoob“ küla arengukavas kirjapandu elluviimiseks.

„Paraku moraalsest toetusest külavanema heaks toimimiseks ei piisa, vaja on rahalist toetamist, seda ennekõike otsekulude katteks (transport, sidevahendid). Bensiinile ja telefonile kulub päris suur summa raha, kuna suhtlus küla elanikega on väga oluline.“

Lääne-Nigula vallas on mittetulundusühingute, seltsitegevuse, kultuuriürituste ja projektide toetamise kord, millega reguleeritakse Lääne-Nigula valla eelarvest kodanikuühenduste tegevus- ja projektitoetuste eraldamise tingimusi ning taotlemise, määramise ja maksmise korda. Toetust antakse a) kodanikuühendusele tegevustoetuseks; b) ülevallalise ürituse korraldamiseks; c) kodanikuühendusele projektitoetuseks. Toetuse suurus arvestatakse järgmise valemi alusel: $T = PS_{(Põhisumma)} + K_{(koefitsient)} * EA_{(asula elanike arv)} * SE_{(summa elaniku kohta)}$. Põhisumma asula kohta (PS) ja summa vallaelaniku kohta (SE) kinnitatakse iga aastase vallaelarvega. 2016. aasta eelduslik põhisumma on 150 eurot ja toetus elaniku kohta 1 euro. Koefitsiendid arvutatakse järgmiselt: alla 100 elanikuga asulate koefitsient on 1 ja üle 100 elanikuga asulate koefitsient on 1,2.

5. Milles näete täna külavanema kõige suuremat rolli kogukonna elu korraldamisel?

„Küla on nagu pere, mis on tugev kui tema liikmed on tugevad. Külavanem peab nägema tervikpilti külast. Külavanem on külaelu eestvedaja. Oluline on järgida tegevuses eetika koodeksit, väärtustada kogukonna ausat teenimist. Külavanemate puhul on oluline tunnetada kohustusega kaasnevad isiklikku vastutust.“

„Ennekõike esindada ja kaitsta küla elanike huve. Hoida silm peal külas toimuval“. Tihti ollakse küla probleemide/vajaduste sõnumikandja vallavalitsusse ja volikogusse, näiteks esitada kirjalikult probleemid ja küsimused arutamiseks ja lahendusteks. Samuti on tähtis elanikega suhtlemine, eriti kus on palju eakaid, kes vajavad ka aitamist.

Külavanema tegevus sõltub palju kohaspetsiifikast. „Palju jõudu kulub taristuga seotud kitsaskohtade lahendamisele. Külavanem tegeleb põhiliselt külateedega, haljastusega (võsavõitlus, looduskaitse), prügistamise ärahoidmisega ja turvalisusega. Korraldatakse ühistalguid, külapäevi. Küla territooriumil on lasketiir, seistakse hea selle eest, et see häiriks võimalikult vähe elanikke“. „Külavanemana olen aidanud kaasa uute elanike sisseelamisele ja kohanemisele. Kutsunud inimesi küla sündmustest osa võtma“.

Kose valla küladele ja alevikele on kehtestatud eraldatud rahaliste vahendite jaotamise kord¹⁴, mille kohaselt jaotatakse Kose valla eelarvest küladele ja alevikele rahalisi vahendeid kohaliku elu edendamiseks ja külakeskkonna parendamiseks. Eraldatud rahalisi vahendeid on lubatud kasutada lähtuvalt küla või aleviku arengukavast ja külaelu edendamise põhimõttest investeringu- ja tegevuskuludeks ning projektide omafinantseeringuteks. Selleks valla eelarve koostamisel planeeritakse igal aastal küladele ja alevikele külaliikumise tegevuse toetuseks 0,3...0,5% sama eelarveaasta üksikisiku tulumaksu prognoosist. Rahalised vahendid jaotatakse üks korda aastas hiljemalt 31. jaanuariks ja selle jagamine toimub järgnevalt: Eraldatud vahenditest 80% jaguneb abikõlblike külaseltside vahel valemi alusel:

$T = Tk / \sum En$, kus valemi komponendi tähendavad:

T - ühe küla- või alevikuelaniku kohta jaotatav raha suurus;

Tk - külade ja alevike vahel jaotamisele kuuluv summa;

¹⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/430042013035>

ΣEn - elanike arv kokku külades ja alevikes, mis on abikõlbulikud määruse § 2 tähenduses.

$R = T \times E$, kus R - külale eraldatav summa ja E - küla või alevikuelanike arv.

Eraldatud vahenditest 20% jaotatakse võrdselt kõigi abikõlbulike külaseltside vahel.

6. Kas teie külal/külade rühmal on oma kodukoha küla/külade rühma visioon/arengukava? Kui jah, siis millal see koostati ja kui tihti arengukava uuendatakse? Kuidas uuendamine toimub?

Küla arengukava olemasolu pidasid kõik külavanemad vajalikuks. Paljudel juhtudel nõutakse küla arengukava projektide esitamisel, selle olemasolu on sageli lausa projektile raha saamise eeltingimus. Samas pole küla arengukavade uuendamisel alati jälgitud kokkulepitud tähtaegasid, mistõttu võib olla olukordi, kus arengukava vajab uuendamist (näiteks Patika küla arengukava).

„Meil on Kassari saare arengukava, mille koostasid koostöös MTÜ Kassari Hariduselts ja Kassari Külavanemate Kogu. Arengukava on vajalik projektitaotluste esitamiseks“.

„Kõue külal on Kõue Külade Seltsi arengukava, mis on koostatud piirkonna 11 küla jaoks, sest eraldi võetutena on külad liiga väikese elanike arvuga. Arengukava hõlmab Aela küla, Kadja küla, Kukepala küla, Kõue küla, Nutu küla, Pala küla, Paunaste küla, Rava küla, Triigi küla, Vahetüki küla, Virla küla. Arengukava kehtib alates 2013. aastast ja arengukavaga hõlmatud piirkonnas elab 177 inimest. Arengukava koostamiseks peeti külades koosolekuid ja nendel kohtumistel osales ligi pool külade elanikest“.

Piirsalu külal on kehtiv arengukava ja tegevuskava aastani 2020. Arengukavas seatakse põhieesmärgiks tagada Piirsalu küla piirkonna tasakaalustatud areng, säilitades olemasolev väärtuslik keskkond. Arengukava sisaldab külaarengu elluviimise suuremaid projekte. Arengukava uuendatakse vastavalt vajadusele. Täpsemalt külas tegemistest vaata Piirsalu küla kodulehte (<http://www.piirsalu.ee/>). Suhtluskeskkonda toetab Piirsalu küla facebook.

Küla arengukava uuendamine toimub tihti teemarühmades. Arengukava kinnitatakse külakoosolekul. Küla arengukavad on kättesaadavad küla interneti kodulehtedel. Elanikega suhtlemiseks kasutatakse info- ja kommunikatsioonivahendeid - Facebook, Twitter jms.

7. Kes Teie külal/külade rühmal on kooskäimiskoht/ külamaja? Kas külal on ühist hallatavat vara/objekte, mille korraldamise eest vastutab külavanem?

Külamaja vajadus sõltub konkreetsetest oludest. Kaks külavanemat ütlesid, et nemad külamaja olemasolu vajalikuks ei pea, seda ennekõike asjaolul, et kogunemiskohad on olemas (koolimaja, turismitalu) ja ei soovita võtta enda vastutada hoonete majandamist.

„Meie külamaja on avatud teisipäeval, neljapäeval ja reedel kell 12:00 - 17:00. Hoone on võetud rendile vallalt kuni 2034. aastani. Külamaja taastati talgute korras ja seal toimuvad olulised sündmused külaelus - ruumide rent sünnipäevadeks, peiedeks, koosolekuteks, õpitubadeks jms. Olemas on duss, pesupesemise võimalus, interneti kasutamine ja arvutist paberile trükk, saab rentida pargi kasutamist ja varustust (näiteks peotelk). Välja on töötatud teenuste hinnakirjad. Külaseltsi liikmetele on teenustele soodustus 50%, kuid eelduseks liikmemaksu tasumine, mis aastast on 10 eurot. Küla haldab Metsaala pargiala (8 ha), mille kohta on rendileping. Tegemist on kohaliku puhkealaga, kus peetakse ka

külaelanike kokkusaamisi“. Külamajades soovitakse talletada ka kohalikku ajalugu või tutvustada traditsioonilisi valdkondi, näiteks metsasuundust.

„Piirsalu külamaja ülapidamiseks eraldab Lääne-Nigula vald toetust personali ja majandamiskulude katteks. Personalikuludeks arvestusega, et on võimalik palgata teenistuja koormusega 0,4 (palgamäär on alampalk) ning majandamiskulud vähemalt arvestusega 1000 eurot, lisaks jagatakse 1000 eurot valla kahe külamaja vahel proportsionaalselt hoone äriregistrisse kantud köetava pinna järgi. Nimetatud kulude katmise suurus otsustatakse iga-aastase vallaeelarvega“.

„Meil toimib MTÜ Kassari Haridusselts, kelle eesmärkide hulgas on kohaliku rahva vaimse ja kultuuripärandi arendamine, omakultuuri viljelemine ja arendamine ning seltskondliku tegevuse arendamine. Kasutada on Kassari Rahvamaja, mille hoonet saab rentida ürituste läbiviimiseks, näiteks koolitused ja infopäevad, ettevõtete siseüritused, kontsredid, kunsti- ja käsitöölaagrid, õpitoad jms. Lisateenusena pakutakse abi ning meeskonda ürituste korraldamisel. Samuti on raamatukogu ja interneti kasutamine, printimine, köök, dušš, telkimisala. Kassari rahvamajas on käsitööringi ja haridusseltsi tooteid.

„Külamaja toimib majanduslikult hästi kui seal osutatakse avalikke teenuseid. Näiteks Leevaku külamajas töötab Leevaku raamatukogu, mistõttu Röpna vallavalitsus tasub hoone majandamiskulud. Leevakul külaliikumise ja kohaliku elu edendamise eest seisab hea Leevaku Küla Seltsing ja MTÜ Leevakk. Tänu Piiriveere Liidri toetusele on viidud ellu või osaletud mitmetes projektides (puhkeala arendamine, Leevaku bänd, õppereis ja koostöö Röpina Spordiklubiga suusaradade arendamiseks)“.

8. Millised on külavanema põhilised tegevusvaldkonnad? Näit. heakord, miljööväärtus, küla ajaloo kogumine, kooskäimised (külade päevad, jaanipäev jms). Mis projektid on teil töös? Kas osutate kogukonnateenuseid?

Külavanemate kaudu liigub teave elanikele kiiremini, luuakse ühine valla inforuum; viiakse küldes läbi ühiseid ettevõtmisi, projekte, sündmusi (talgud, pere- ja spordipäevad, külade päevad, ajaloo uurimine, fotonäitus, lastelaagrid jms); edastatakse valda külade probleemid ja mõtted konkreetsete vajalike tegevuste läbiviimiseks (eriti ääremaal); tänu külavanemale aktiveerub külaelu, tekib survegrupp volikogule ja vallavalitsusele; külavanem on hea partner kohalikele omavalitsusele, kellega koos asju ajada ning kergem on koostada ja kaasajastada arengudokumente ning nende elluviimiseks tegevusi koordineerida.

„Minu ülesannete hulka kuulub külapäevade korraldamine, teeme seda igal aastal. Kogukond töötab sellele hästi kaasa. Teeme külapäevi koostöös külaseltsiga, vastutus on jaotatud. Vallas on tubli kultuurinõunik, toimub sisuline arutelu valla kultuuriprogrammi üle. Ümarlaudades osalevad kõik külavanemad“.

Külavanemad reeglina ise projekte ellu ei vii, vaid seda tehakse MTÜde või külakeskuste kaudu. Mitmed külavanemad kurtsid, et entusiasmi on külavanematel jäänud vähemaks.

Paljud külavanemad mainisid oma töödena teede korrashoiu eest seismist, korrakaitset, ühistranspordi liikumise kindlustamist, heakorra tagamist, kergliiklusteede ehitamist. Külavanemad on aktiivsed külas toimuvate ürituste läbiviimise korraldamises (jäänipäev, külapäev jms).

Oluline on, et külavanemad räägiksid enam kaasa planeerimisprotsessis.

„Kõue Külade Seltsi haldab Kõue Rahva Maja, korraldab ühisettevõtmisi (küladevaheline mälumäng Kõue Kood, küladepäev augustis, Kõue Rahva Maja sünnipäev detsembris jms) ja ajaloolise mälu jäädvustamist (näiteks Kadja ja Aela järvesid ümbritsevate ajalooliste taliteede märgistamine ning matkaradadeks muutmise). Samuti seistakse hea külade heakorra, infrastruktuuri (teed, bussipeatused) ja ühistranspordi liikluse tagamise eest, pakutakse eneseteostust kõikidele huvigruppidele“.

9. Milliseks Te hindate koostööd KOViga? Külaseltsingutega, MTÜdega? Ettevõtjatega? Teiste partneritega? Millised on probleemid suhetes? Millised on parimad praktikad kohaliku elu arendamisel?

Üldjuhul on külavanematel vallavolikogu ja -valitsusega koostöö konstruktiivne.

„Külavanema kui institutsiooni uudsus on kadunud. Asjad toimivad sissetallatud suhetel. On küla initsiatiigrupp, kes külaliikumise tegelevad. Kui abi küsida, ega otseselt keegi vastu ei ole, samas kaasalööjate arv on jäänud samaks- ca 30% küla elanikest“.

Parimate praktikate hulka kuuluvad tööd erinevate sihtrühmadega. „Edukad on olnud lastele töö- ja puhkelaagrite läbiviimine, mille käigus on korrastatud ka küla väljanägemist. Lastel on võimalus kanda hoolt oma elukeskkonna eest ja mõista kodukoha tähendust“. Külaelanikke liidavad talgute läbiviimine, külapäevade korraldamine, samuti küla ajaloo kogumine ja selle kohta materjalide avaldamine.

Vt ka „Külavedurid“: https://issuu.com/kodukant/docs/k__lavedurid_2013

10. Millised on olulised muutused maaelus, mida kohtadel isetegevuse alge käimasaamiseks/arendamiseks tuleb kindlasti arvesse võtta? Millist abi kohtadel on nendega arvestamiseks vaja?

Külades elanike vananemine ja noorte puudus on kesksed teemad. Paljud noored käivad tööl kaugemal, mistõttu nende kohalolu külas sageli vaid nädalalõppudel. Probleeme on suvilistega, neid väga ei tunne.

Olulisel kohal külavanema töös on koostöö vallavalitsuse ja -volikoguga. Tulemus on parem, kui külavanema vastu tuntaks vallavalitsuses huvi ja külavanemat kutsutakse volikogu istungitele või päevakorrapunktide tarvis seisukohtade ettevalmistamisele. „Meie vallas on külavanem jäetud omapäi. Vallavalitsus külavanema vastu huvi ei tunne - keegi midagi külavanemalt ka ei küsi. Külavanema ülesanded on paika panemata. Külavanema initsiatiiv on vajadusepõhine ja kui probleemid tekivad, siis sellest vallavalitsust informeerin (näiteks teede olukord, elektrikatkestused)“.

„Olen külavanema ametit väga pikalt pidanud. Hakkan sellest ära väsima. Tarvis on külaliikumisse kaasata noori, valmistada ette külavanemate järelkasvu. Jõudumööda sellega tegelemine, olen leidnud ühe hakkaja noore, kellega koos külaasju ajame.“

„Väga oluline on küla arengus Leader tegevuste kasutamine“. „Peab jälgima, et külavanemate tegevus pildilt ei kaoks. Siin on suur roll täita Külaliikumisel Kodukant“.

11. Olisemad külavanema meetodid, et osaleda kohaliku elu juhtimises: volikogu töös, volikogu komisjoni koosolekul või külade ümarlaudadel; kaasatus KOV arengukava, KOV

valdkondlike strateegiadokumentide, piirkondlike programmide jt kohaliku arengut mõjutavate dokumentide koostamisse ja elluviimisse?

„Külavanema üks ülesanne on korraldada küla arengukava koostamist ja selle täiendamise arutelusid ning organiseerida arengukavas planeeritud tegevuse realiseerimist. Siin on kaastud kogu külaaktiiv ja arengukava võetakse vastu küla üldkoosolekul. See on oluline võimalus külaelanike kaasamiseks.“

Kohtadel, kus külavanemad on kaasatud vallavolikogu töösse, on külaelu korraldamine tõhusam. Saab rääkida kaasa nii kohalike otsuste tegemises kui vajalike rahastamiste läbirääkimistes. Tõhusad on külavanemate ümarlaadud.

12. Mida peaks muutma/korraldama teisiti külavanemate institutsioonis lähiaastatel 2016-2020 kui kohalikud omavalitsused lähevad suuremaks? Mida ootate kohalike omavalitsustelt? Mida ootate keskvalitsuselt? Mida ootate oma ühenduselt Eesti Külaliikumine Kodukant?

„Teenuste osutamise laiendamine kogukonnale, eriti ääremaa olukordades. Projektimajanduse tulevik pole selge, vaja on toimivat külavanemate ja külaseltside rahastamismudelit. Selle kaudu saab võimalikuks teenuste osutamise oluline laiendamine“.

„IT lahenduste julgem kasutamine kogukonnatöös“. „Kindlasti on vaja tagada teabe liikumine elanikele“. „Vallavaihtsus peab nägema oma territooriumil toimuvat tervikuna, sh kogukonna probleeme ja pakkuma elanikke kaasavaid lahendusi - näiteks kaasav eelarve, kaugtöö võimaluste tagamine.“

„Kodukant peaks olema külavanemate tõeline üleriigiline esindusorganisatsioon- aitama külavanemaid nende töös, levitama külavanemate parimaid praktikaid ja julgustama külavanemate tegevust, külavanemaks hakkamist“. „Kodukant võiks harida vallavolikogu ja vallavalitsuse liikmeid, aidata neil mõista külavanemate tähtsust ja nende probleeme“.

13. Kas teie arvates on vaja moodustada osavaldasid? Kohalikke piirkondlikke halduskogusid? Millised on parimad kogukonna kaasamise praktikad kohaliku omavalitsuse otsustusprotsessidesse?

Osavaldade teemat polnud küsitletud külavanemad arutanud, pigem kuulnud sellest ajalehe ja raadio vahendusel. Konkreetne kogemus samuti puudub, mistõttu osavalla teemas külavanematel oma kindlat seisukohta polnud kujundatud. Mõned külavanemad väljendasid arvamust, et miks tänast valda kopeerida osavallana, pigem nägid selles võimu mittevajalikkude dubleerimist ja võimu lahustumist.

14. Mis te arvate, mis muutub teie kogukonnas peale haldusreformi? Millele tuleks külavanema institutsiooni arendamisel kindlasti reformi käigus tähelepanu pöörata?

Üldiselt jagati arvamust, et haldusreform toob kaasa kohalike omavalitsuste territooriumi suurenemisest tulenevalt kohaliku võimu kaugenemise kohtadelt. Selle leevendamise ühe võimalusena nähti külaelanike esindatuse ja kaasamise tagatisena külavanemaid. Arvati, et suuremas omavalitsusüksuses kaasneb külavanemate tegevuse bürokratiseerumine. Samas vajadus tagada külavanema juriidiline staatus. („Puusalt paugutamine jääb väiksemaks, strateegiline läbimõtlemine kasvab“). Tähtis on säilitada vallavalitsuse suhtlus kogukondadega, seega näiteks vajadus korraldada külavanemate ja teiste kohalikust

arengust huvitatute ümarlaudasid. Seal kus külavanemaid ei ole, tuleks kasutada aktiivselt külaseltside panustamist.

Peeti oluliseks, et haldusreformi käigus toimivad külakeskused säiliks. Kuna hooned on kaetud rendilepingutega, siis need ei tohiks katkeda.

„Mida suurem on kohalik omavalitsus, seda enam kasvab külade vahel konkurents ressursside saamiseks. Järelikult on vaja professionaalsemat tööd projektide ettevalmistamisel ja elluviimisel. Selleks on vaja, et külavanema teeb laialdasemat koostööd külaseltsidega“.

„Kasvab külavanemate vabatahtliku töö maht. Paraku on sellel piirid ja tuleks mõelda läbi külavanemate töö osaline tasustamine, otsekulude kompenseerimine. Kuna külavanem on „kogukonna piksevarras“, siis kasvavad ka nõudmised talle“.

„Külavanem võiks saada juurdepääsu elanike registrile. Meie külas on palju probleeme hoonetega, me ei tea nende omanike elukohti, et nendega ühendust saada ja olukorda arutada.“

„Külavanemate huvides oleks üleriigilise külavanemate liidu moodustamine“.

„Ma tegelikult eriti ei usu, et külavanematega kaetus mingeid sotsiaalseid protsesse otse mõjutaks. Küsimus pigem selles, kuidas külavanemate võrgustikke saaks haldusreformi protsessis kaasta ja neid tulemuslikult tegutsema panna.“

8. Kokkuvõte ja ettepanekud

Käesoleva töö tulemusena saab kokkuvõttes tuua esile järgmist:

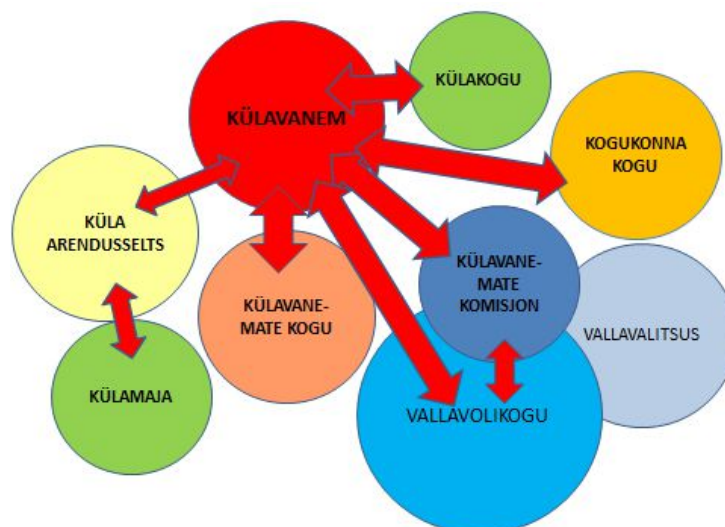
- Kogukondlikus maaelus on üha tähtsamaks muutumas sotsiaalne kapital. Kogukondade liikmete vaheline sotsiaalne sidusus on saanud keskseks kogukonna juhitud arengu liikumapanevaks jõuks. **Kogukonna ja kohaliku võimu omavaheliste suhete positiivseks näiteks on külavanematel, küla arendusseltsidel ja külamajadel toimiv kogukonna jõustamine.**
- Külavanem on abimees kogukonna juhitud arengu võimendamisel ja valla majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise demokraatliku juhtimise teostamisel. Seega on külavanema roll suhteliselt tihedalt seotud kohaliku omavalitsuse - vallavalikoguga ja vallavalitsuse - töö korraldusega, kuid kindlasti ei ole külavanem vallavalitsuse tellimuse täitja, vaid külakogukonna vabatahtliku iseorganiseerumise eestvedaja. **Külavanema institutsioon on üheks alternatiiviks kohaliku kogukonna konsolideerimiseks demokraatlikul viisil ja kodanikealgatusel põhineva kohaliku elu üle otsustamise korraldamisel.**
- Külavanema mõiste osas puudub ühtne arusaamine. Tegemist on kohaliku elukorralduse küsimusega, mis võtab arvesse kohaliku eripära ja ei vaja keskvalitsuse detailseid seadusandlikke ettekirjutusi. **Üldprintsipiis on külavanem külaelanike ning nende ühiste huvide esindaja, kes juhindub oma tegevuses küla ühistest seisukohtadest, küla ja valla arengukavast, riigi ja kohaliku omavalitsuse õigusaktidest.**

- **Külavanemate institutsiooni kujunemisel on nii ajalooline kui olupoliitiline taust.** Ühelt poolt pikaajalised traditsioonid külavanemate toimimisest (näit. Saaremaa) ja teisalt riikliku iseseisvuse taastamisperioodi alguses tehtud kohalike eestvedajate valik, seda nii vallavalitsuse võimukoridorides kui külaseltside kaudu, külaaktiivi loomisel. Paljudes piirkondades võeti sihiks külavanemate institutsiooni rakendamise asemel moodustada kollektiivse mõttekaasluse põhimõttel eri tüüpi külaseltsi-MTÜsid.
- Rahvastikuregistri andmetel elab Eestis maa-asulates 32,6% elanikest, so 439879 inimest. 2016. aasta märtsi seisuga on Eestis 1171 külavanemat ja nendega on kaetud 1363 maa-asulat, mis moodustab 29% maa-asulate üldarvust.
- Külavanemaga maa-asulates on registreeritud 122665 elanikku so 27,9% maa-asulate elanikest. Külavanemaga maa-asulad on esindatud kõigis asulate suurusgruppides, enim maa-asulates 20-49 elanikku. Külavanematega asulaid on kõige enam mitteääremaalistes omavalitsusüksustes (33,3%).
- Maakondade lõikes on kõige enam külavanemaid Saaremaal (248), Harjumaal (199) ja Põlvamaal (106), kõige tahasihoidlikum on olukord Pärnumaal ja Jõgevamaal. 2016. aasta märtsi seisuga külavanemad kolmes maakonnas - Saaremaal, Harjumaal ja Põlvamaal - moodustavad 47,2% külavanemate üldarvust.
- Eesti maa-asulad on üldjuhul väikese elanike arvuga. Alla 80 elaniku on 3539 maa-asulas, mis moodustab 76,1% kõigist maa-asulatest. Keskmiselt on ühe külavanema kohta 105 elanikku. Enim on külavanemaga maa-asulaid, kus elab 80-119 elanikku (38%). Vähem on külavanemaid, kus maa-asulas alla 20 elaniku (23%) ja üle 500 elaniku (23%).
- Kõige enam külavanematega asulaid on mitteääremaalistes omavalitsusüksustes (33,3%), millele järgnevad ääremaalised kohalikud omavalitsused (28,0%). Seega on külavanema institutsioon ääremaalistes kohalikes omavalitsustes, võrreldes üldise olukorraga riigis, suhteliselt hästi esindatud.
- Külavanematega kaetuse ebahühtlus piirkonniti seab piirangud külavanemate institutsiooni kasutamisel kogukonna jõustamisel. Samas on tegemist väga olulise ressursiga maaelus. Külavanemad tuleks senisest aktiivsemalt kaasata haldusreformi, et vältida suurvaldade tekkimisega seotud ääremaastumise riske, mille osaks on elanike võõrandumine kohaliku elu korraldamisest ja osalemisest omavalitsusüksuse juhtimises. Kohalike omavalitsuste poolt peaks olema suurem usaldus külavanemate suhtes neile teatud tegevuste delegeerimisel kogukonna huvikaitse teostamisel, nõ külavanema institutsiooni edukaks rakendamiseks.
- **Probleemina nähakse, et kuidas tagada külavanemate järelkasv.** Analüüsist nähtub, et 629 maa-asulas (46,1% külavanematega asulatest 2016) on külavanem olnud aastatel 2004, 2012, 2016.
- Seisuga märts 2016 on küla arendusseltse 1222 ja nende arv on viimase nelja aastaga kasvanud 219 võrra. Enim on küla arendusseltse Lääne-Virumaal (161), Harjumaal (140) ja Tartumaal (139).
- **Külaliikumist toetab 336 külamaja.** Kõige enam külamajasid on Saaremaal (39), Järvamaal (31), Lääne-Virumaal (29) ja Põlvamaal (28). Aastatel 2012-2016 on lisandunud 30 külamaja. 400 külas on külavanem ja küla arendusselts, küla arendusselts ja külakeskus kattuvad 232 külas.
- **Kogukondliku arendustegevuse praktikad Eesti eri piirkondades on erinevad.** Olulist rolli konkreetsete lahenduste kujunemisel etendavad kohalikud liidrid

- külades ja kohalike omavalitsuste juhid. Kas kohtadel on valitud külavanemal või küla arendusseltsil või nende sümbioosil põhinev arendustegevus sõltub nii piirkonna ajaloolisest traditsioonist, liidri(te) tehtud valikutest kui nende otsuseid toetavast keskkonnast (näiteks toetus küla arengukava koostamiseks, toetus MTÜdele projektide läbiviimiseks, juhtide olemasolu, kes on nõus võtma isiklikku vastutust jms). Kohtadel, kus kogukonnatöö põhineb laial koostöövõrgustikul ja tuleviku sihiseadel, millesse on kaasatud külavanem, küla arendusselts ja kohalik omavalitsus ning osa avalikke teenuseid on antud külamajadesse, on kohaliku arendustegevuse jätkusuutlikkus suurem.
- Külavanemate intervjuudest selgus, et hinnanguliselt 30-50% küla elanikest teeb külavanemaga aktiivset koostööd, küla aktiivi kuulub tavapäraselt 3-7 inimest. Võttes arvesse, et külavanemaga maa-asulates on registreeritud 122665 elanikku, siis külavanematega teeb hinnanguliselt aktiivset koostööd 36,8-61,3 tuhat elanikku, mis on märkimisväärne arv kogukondade liikmetest.
  - Kokkuvõttes on külavanemate, küla arendusseltside ja külamajade põhjal olemas väga oluline potentsiaal kogukonna juhitud arengu jõustamiseks maapiirkondades. Need on motiveeritud, sotsiaalset võrgustikku ja institutsionaalset võimekust omavad inimesed. Nende inimeste kaasamine ühiskonnas toimuvatesse muutustesse on jäänud nende võimekusest oluliselt väiksemaks, st kogukonna potentsiaal mitmekihilise valitsemise mudelis on maaelu edendamisel alakasutatud. Eestile kui väikeriigile ei saa olla vastuvõetav, et riigi rikkus - inimvara - jääb eemale kohaliku arengu võimestamisest.

Ettepanekud:

- Kujundada riigis ühtne soovituslik külavanema mõiste. Selleks täpsustada külavanema määratlemise kriteeriume, mis aitaks kaasa külavanema institutsiooni edasisele arengule riigis ning külavanemate võrdsemale kohtlemisele kohalikes omavalitsustes.
- Külavanema institutsiooni kasutamine põhineb kohalike kogukondade eneste valikul ja see on üks kohaliku elu korraldamise võimalikest viisidest. Külavanem saab oma huvisid kohalikus omavalitsuses esindada, kas läbi vallavolikogu poolt kehtestatud külavanema institutsiooni iseseisvalt, külavanemana olles valla volikogu või valla volikogu komisjoni liige (näiteks külavanemate komisjon), koostöös teiste külavanematega moodustades külavanemaid ühendava külavanemate kogu või osaledes külakogus või kogukonna kogus (joonis 12). Kõiki nimetatud vorme tuleks kogukonna huvide esindamisel kasutada ja luua kohalikes omavalitsustes tingimused kogukondliku mudeli võimalikult parimaks realiseerimiseks.
- Külavanem, küla arendusselts ja külamaja koostöö toimub erinevas sümbioosis. Külavanemate töövahendiks on pikaajaline arengukava, milles küla/külade grupi elanike poolt on kirja pandud visioon piirkonna tulevikust ja rakenduskava selle elluviimiseks. Ühtlasi on arengukava vahend projektide kaudu raha taotlemiseks. Seega on oluline toetada küla arengukava koostamist, nende uuendamist ja nendes kirjapandu realiseerimiseks koostöövormide laiendamist ning paindlike finantsmehhanismide kujundamist.

Joonis 12. Külavanema institutsioonmi erinevad võimalused kogukonnatöö läbiviimiseks

- Rakendada julgemalt kohalike omavalitsuste praktikaid külavanemate, mittetulundusühingute, seltsitegevuste, kultuuriürituste ja projektide toetamiseks valla eelarvest. Kujundada selle tarvis paindlikud ja läbipaistvad toetuse süsteemid, et tugevdada kogukondade toimimist, kohalikku demokraatiat ning luua eeldused piirkondade tasakaalustatud arenguks.
- Laiendada küla arendustegevuse ja kogukonnateenuste osutamist külakeskustes kogukonna liikmete poolt kogukonnale mitteäriatel alustel. Selliste teenuste osutamist toetada riigi või kohaliku omavalitsuse poolt kas sihtotstarbeliste toetustena või lepinguliselt tegevustoetustena, et alandada teenuse majandusliku tasuvuse piire ning laiendada võimalusi taristu olemasoluks elanikele võimalikult lähedal.
- Viia läbi üleriigiline külavanemate ja küla arendusseltside küsitlusuuring, et selgitada nende profiili ja institutsionaalset suutlikkust, eesmärgiga kaardistada külavanemate rolli kogukonna eestvedajana ja selle rakendamise probleemid ning võimalused kohaliku elu edendamisel (sh kogukonnateenuste osutamisel eriti turutõrkega ääremadel - näiteks palju on külades inimesi, kes on elutähtsatest teenustest (arstiabi, kauplused, apteegid, pangateenused/sularaha väljavõtmine, digitaalne võimekus jms) ära lõigatud kas transpordi olematuse, naabrite vähesuse, interneti puudumise/arvutioskuste puudumise jms tõttu) ning külavanemate osalemine kogukondade esindamisel kohalikes omavalitsustes võimu ja arendustegevuste teostamisel, sh haldusreformi järgses olukorras.
- Luua külavanemate interaktiivne internetipõhine koostööplatvorm, mille abil on külavanematel võimalik jooksvalt suhelda, arutleda, tutvustada oma tegevust ning osalust ja praktikaid kohaliku elu edendamisel. Koguda ja teha kättesaadavaks parim praktika külavanemate institutsiooni kasutamisest riigi eri piirkondades.
- Viia sisse regulaarne külavanemate ja küla arendusseltside andmebaaside uuendamine.
- Koostada kohalike omavalitsuste volikogude liikmetele ja valitsuse ametnikele praktiline juhendmaterjal külavanemate institutsiooni sisu ja töövormide lahtimõtestamiseks, külavanemate ülesannete ja rahastamise täpsustamiseks, sh

kogukonna liikmete kaasamise ja kogukonnateenuste osutamise võimaluste laiendamiseks.

- Laiendada külavanemate ja kohalike omavalitsuste nõustamisalast tegevust suurendades selleks maakondlike arenduskeskuste, Leader ja Kodukant koostööd ning luua sünergiat süsteemis, et leida parimaid lahendusi maapiirkondades elu edendamiseks.

Lisa 1. Külavanemaga intervjuu kava

I Külavanema valimine, statuut ja toimimise tähtaeg

1. Mis aastal teid külavanemaks valiti? Kuidas külavanemaks valimine toimus (kes esitas, palju toetajaid, kas oli konkurents jms)? Kui pikaks ajaks külavanemat valitakse?
2. Kui suur on küla/külade rühm, keda te külavanemana esindate? Palju on küla elanikest külavanemaga koostöösse aktiivselt kaasatud? Paljusid te isiklikult tunnete? Paljud neist on aktiivsed külaliikumises kaasalööjad? Kas elanike kaasamine on probleem?
3. Kas teil on külavanema statuut, on see tööks piisav? Kelle poolt külavanema statuut on kehtestatud? Millised õigusaktid Teie tööd külavanemana veel reguleerivad?
4. Kas Teie tööd tasustatakse? Millised on KOV pooled kompensatsioonid /soodustused/toetused külavanema rolli täitmiseks? Kuidas on see õiguslikult reguleeritud? Nii rahaline kui mitterahaline toetus.
5. Milles näete täna külavanema kõige suuremat rolli kogukonnaelu korraldamisel?

II Külavanema töö

6. Kas teie küla/külade rühmal on oma kodukoha küla/külade rühma visioon/arengukava? Kui jah, siis millal see koostati ja kui tihti arengukava uuendatakse? Kuidas uuendamine toimub?
7. Kes Teie küla/külade rühmal on kooskäimiskoht/ külamaja? Kas külal on ühist hallatavat vara/objekte, mille korraldamise eest vastutab külavanem?
8. Millised on külavanema põhilised tegevusvaldkonnad? Näit. heakord, miljööväärtus, küla ajaloo kogumine, kooskäimised (külade päevad, jaanipäev jms). Mis projektid on teil töös? Kas osutate kogukonnateenuseid?
9. Milliseks Te hindate koostööd KOViga? Külaseltsingutega, MTÜdega? Ettevõtjatega? Teiste partneritega? Millised on probleemid suhetes? Millised on parimad praktikad kohaliku elu arendamisel?
10. Millised on olulised muutused maaelus, mida kohtadel isetegevuse alge käimasaamiseks/arendamiseks tuleb kindlasti arvesse võtta? Millist abi kohtadel on nendega arvestamiseks vaja?
11. Olisemad külavanema meetodid, et osaleda kohaliku elu juhtimises: volikogu töös, volikogu komisjoni koosolekul või külade ümarlaudadel; kaasatus KOV arengukava, KOV valdkondlike strateegiadokumentide, piirkondlike programmide jt kohalikkude arengut mõjutavate dokumentide koostamise ja elluviimise?

III Külavanema tulevik, võimalik osalus omavalitsusreformis

12. Mida peaks muutma/korraldama teisiti külavanemate institutsioonis lähiaastatel 2016-2020 kui KOVID lähivad suuremaks? Mida ootate KOVIDelt? Mida ootate keskvalitsuselt? Mida ootate oma ühenduselt Kodukant?
13. Kas teie arvates on vaja moodustada osavaldasid? Kohalikke piirkondlikke halduskogusid? Millised on parimad kogukonna kaasamise praktikad kohaliku omavalitsuse otsustusprotsessidesse?
14. Mis te arvate, mis muutub teie kogukonnas peale haldusreformi? Millele tuleks külavanema institutsiooni arendamisel kindlasti reformi käigus tähelepanu pöörata?

Lisa 2. Näited külavanema statuudist ja külavanemate töö korraldamisest kohalikes omavalitsustes

Näide 1: Väljavõte Lääne-Nigula valla aleviku ja külavanema statuudist

§ 1. Üldsätted

- (1) Elanik käesoleva statuudi mõistes on vähemalt 16- aastane isik, kellel on vastavas alevikus või külas (edaspidi „asulas“) rahvastikuregistri andmeil alaline elukoht või elamiseks kasutatav kinnisvara.
- (2) Aleviku või külavanem (edaspidi vanem) on elanike ning nende ühiste huvide esindaja, kohaliku kogukondliku identiteedi kandja. Vanem ei ole ametnik.
- (3) Mitme asula peale võib valida ühise vanema. Ühes asulas võib valida ainult ühe vanema.

§ 2. Üldkoosolek

- (1) Üldkoosoleku toimumise aeg, koht ja päevakord peab olema avalikult vähemalt 2 nädalat ette teatatud. Koosolek korraldatakse õhtusel ajal või puhkepäeval. Teavitust avaldatakse valla veebilehel, aleviku või küla teadetetahvliitel või valla infolehes. Võimalusel võib teate avaldada ka teiste kanalite vahendusel (aleviku või küla veebileht, Facebook jne).
- (2) Üldkoosolek on otsustusvõimeline kui koosoleku koht, aeg ja päevakord on lõikes 1 sätestatud viisil teatavaks tehtud ning koosolekul osaleb vähemalt 10% asula alates 16-aastastest elanikest kuid mitte vähem kui 10 elanikku.
- (3) Kui üldkoosolekul osaleb vähem kui 10% elanikest, siis korraldatakse uus üldkoosolek kahe nädala pärast, olenemata osalejate arvust. Korduskoosoleku kokku kutsumine toimub samadel alustel (lg 1).
- (4) Üldkoosolek võib lisaks vanemale valida vanemale nõuandva ja abistava organina küla- või alevikukogu. Küla või alevikukogu liikme(te)le võib üldkoosoleku otsusega laiendada § 4 ja § 5 sätestatud vanema õigusi ja kohustusi.
- (5) Üldkoosoleku protokoll ja koosolekul osalenud elanike nimekiri esitatakse teadmiseks vallavalitsusele.

§ 3. Vanema valimised ja nõuded kandidaadile

- (1) Vanema valimine toimub asula elanike üldkoosolekul.
- (2) Vanema valimist korraldab vähemalt 3- liikmeline toimkond või küla- või alevikuselts.
- (3) Vanem valitakse 3- aastaseks tähtajaks. Vanema võib tagasi valida.
- (4) Vanema kandidaadi kohta kehtivad järgmised nõuded:
  - 1) peab olema vähemalt 21 - aastane hääleõiguslik Eesti Vabariigi kodanik, kellel on Lääne-Nigula vallas rahvastikuregistri andmeil alaline elukoht või elamiseks kasutatav kinnisvara;
  - 2) ei tohi olla Lääne-Nigula Vallavalitsuse ametnik.
- (5) Vanema valimine toimub salajasel hääletamisel. Salajase hääletamise läbiviimiseks valivad elanikud vähemalt kolmeliikmelise valimiskomisjoni. Valituks osutub kandidaat, kes

saab üle poole koosolekul osalejate häältest. Vajadusel korraldatakse kahe enim hääli saanud kandidaadi vahel lisavoor.

(6) Vallavalitsus avaldab valitud vanema ja küla- või alevikukogu liikme nime ja kontaktandmed valla veebilehel ja valla infolehes.

(7) Vanema mittevalimise korral teavitab üldkoosoleku algatanud aktiiv üldkoosoleku otsustest elanikke üldkoosoleku poolt kehtestatud viisil.

§ 4. Vanema õigused

Vanemal on õigus:

- 1) esindada elanikke ja asulat Lääne-Nigula Vallavolikogus ja Vallavalitsuses, riigiasutustes ja muudes institutsioonides;
- 2) kutsuda kokku elanike koosolekuid ja algatada lahendamiseks asulaelu küsimusi;
- 3) nõuda elanike huve puudutavate küsimuste arutamist Lääne-Nigula Vallavolikogus, tema komisjonides, Vallavalitsuses ning jt institutsioonides ja esitama asulat puudutavaid ettepanekuid;
- 4) teha asula nimel ettepanekuid vallaeelarvest rahaliste vahendite eraldamiseks, lähtudes koosoleku otsustest;
- 5) algatada ja juhtida asula arengukava koostamist;
- 6) teha elanikele märkusi ja juhtida tähelepanu probleemidele, mis puudutavad heakorda, avalikku käitumist jne;
- 7) arendada asula elanike ühistegevust, korraldada ühistegevusi, koostööd ettevõtjatega ning algatada ja ellu viia ühiseid projekte;
- 8) korraldada asula ajaloo talletamist ning kroonika pidamist;
- 9) astuda ametikohalt tagasi.

§ 5. Vanema kohustused

(1) Vanem on kohustatud:

- 1) korraldama vähemalt kord aastas asula elanike üldkoosoleku ja esitama koosolekul tööaruande ning teavitama elanikke regulaarselt oma tegevusest;
- 2) edastama elanike soovid ja ettepanekud ning üldkoosoleku otsused Lääne-Nigula Vallavolikogule või Vallavalitsusele ning muudele institutsioonidele ja teavitama elanikke sobival viisil asula üldkoosoleku otsustest ning vallavolikogu ja vallavalitsuse vastustest või otsustest;
- 3) teavitama Lääne-Nigula Vallavalitsust temale teatavaks saanud sotsiaalsetest probleemidest ja hädaolukordadest;
- 4) täitma ülesandeid, mis on vanema kandidaadile üldkoosoleku otsusega pandud.

(2) Üldkoosoleku otsusega võib vanemale anda volitused asula esindamiseks avalikel koosolekutel ja riiklikes institutsioonides sh kohtus.

§ 6. Vanema erakorraline vabastamine

(1) Vanem loetakse ametist lahkunuks, kui ta ei vasta enam käesoleva korra § 3 lg 4 nõuetele.

(2) Vanem võidakse vabastada vähemalt 10 % elanike nõudmisel korraldatud erakorralisel koosolekul salajase hääletamise tulemusena. Hääletamine toimub asula elanike üldkoosolekul, korraldamise ja teavitamise kohta kehtivad korra § 2 sätestatud nõuded.

Näide 2. Väljavõte Rae valla põhimäärusest

§ 57. Aleviku- ja külavanem

(1) Aleviku- või külavanem (edaspidi Vanem) on aleviku- või külaelanike (edaspidi külaelanik) ning nende huvide esindaja, kes juhindub oma tegevuses küla ühistest seisukohtadest, aleviku või küla ja valla arengukavast, riigi ja valla õigusaktidest.

Olukordades, kus Vanema tegevus ei ole määratletud seadustega või valla õigusaktidega, tegutseb Vanem lähtudes headest tavadest.

(2) Vanem esindab alevikku või küla (edaspidi küla) omavalitsuses, riigiasutustes ning ettevõtetes ja organisatsioonides.

(3) Vanemale antakse Vanema rinnamärk, mida volituste lõppemisel ei tagastata, ning Vanema ametiraha, mis antakse volituste lõppemisel üle uuele Vanemale. Vanem kannab ametiraha valla ja küla pidulikel üritustel ja teistel tähtpäevadel, kui esindab küla.

§ 58. Vanema, eestseisuse ja abivanema valimise kord

(1) Küla ühiselu korraldamiseks võib külaelanike koosolekul (edaspidi külakoosolek) valida vanema ning abivanema või küla eestseisuse. Eestseisus võib valida oma liikmete hulgast abivanema(d).

(2) Vanemaks ja abivanemaks võib valida isiku, kes on valimise hetkel vähemalt 18-aastane valla elanik ja elab antud külas või külades, kui valitakse ühine Vanem ja abivanem.

Vanema kandidaat peab osalema külakoosolekul, kus valitakse Vanem. Kandidaat peab koosolekul andma nõusoleku kandideerimiseks. Eestseisuse liige ei pea olema valla elanik.

(3) Vanem, abivanem ja eestseisus valitakse külakoosolekul hääleõiguslike külaelanike poolthäälte enamusega 5 aastaks.

(4) Hääleõiguslik külaelanik on vähemalt 18-aastane vallaelanik, kes elab antud külas või külades, kui neil on ühine Vanem.

(5) Vanema ja abivanema valimine külakoosolekul toimub vastavalt koosolekul otsustatud hääletamise korrale avaliku või salajase hääletamise teel. Salajane hääletamine Vanema valimisel viiakse läbi, kui vähemalt üks hääleõiguslik külaelanik seda nõuab.

(6) Küla eestseisuse suuruse ja valimise korra otsustab külakoosolek. Vanem on eestseisuse valimise korral eestseisuse liige.

(7) Hääletamise korraldamiseks valivad külaelanikud vähemalt kolmeliikmelise hääletamiskomisjoni, mis viib hääletamise läbi, loeb kokku kandidaatidele antud hääled, vormistab protokollid ja teavitab koosolekut valimiste tulemustest. Hääletugemiskomisjonis ei tohi olla valitav kandidaat.

(8) Külakoosolekul osalev külaelanik kinnitab koosolekul osalemist ja valla elaniku staatust registreerimislehel oma allkirjaga. Koosoleku kohta vormistatakse protokoll. Vanema valimise protokollid koopia või väljavõtte protokollist ja registreerimiselehtedest esitatakse vallavalitsusele. Protokollid alusel kinnitab vallavalitsus Vanema.

(9) Juhul kui külal või alevikul ei ole Vanemat, kutsub Vanema valimiseks külakoosoleku kokku Rae Valla Alevike- ja Külavanemate Seltsi esimees ning juhib koosolekut kuni Vanema valimiseni.

§ 59. Vanema õigused ja kohustused

(1) Osaleda vallavolikogu istungitel ja volikogu komisjonide koosolekutel. Sõna andmise otsustab vastavalt volikogu istungi juhataja või komisjoni esimees või tema asendaja.

(2) Saada ning vahendada aleviku- või külaelanikele vallavolikogult või -valitsuselt informatsiooni ning leppida kokku teabe edastamise kanalid ja viisid.

(3) Esitada vallavolikogule, volikogu komisjonidele ja vallavalitsusele kirjalikke ettepanekuid ja järelepärimisi alevikku või küla puudutavates küsimustes, millele vallavolikogu, volikogu komisjonid ja vallavalitsus on kohustatud vastama õigusaktides sätestatud korras.

(4) Kutsuda kokku külakoosolek mitte harvem, kui kord aastas ja 10% külaelanike kirjalikul soovil. Koosoleku läbiviimise ja otsuste vastuvõtmise korra otsustab üldkoosolek.

(5) Korraldada külakogukonna elu kooskõlas seaduste, valla õigusaktide ja käesoleva põhimäärusega.

(6) Teha ettepanekuid valla eelarve projekti koostamise käigus antud küla puudutavate probleemide lahendamiseks kavandatud projektide rahastamiseks, vastavalt küla arengukavale.

- (7) Teavitada vallavalitsust alevikus või külas elavatest abivajajatest ning võimalusel korraldada nende abistamist.
- (8) Juhtida aleviku- ja külaelanike ning asula territooriumil viibivate füüsiliste ja juriidiliste isikute tähelepanu vajadusele järgida valla ühiselupuudutavaid eeskirju ning vajadusel teavitada rikkumistest vallavalitsust.
- (9) Kaasa aidata õnnetusjuhtumite ja eriolukordade lahendamise organiseerimisele koostöös valla kriisikomisjoniga.
- (10) Edendada aleviku- või külaelanike omaalgatust, organiseerida üritusi ja ühistegevust, korraldada aleviku või küla ajaloo kogumist ja pidada külakroonikat.
- (11) Teha koostööd valla teiste Vanematega ühiselt kokkulepitud tegevustena.
- (12) Kandideerida uueks ametiajaks.

§ 60. Vanema volituste lõppemine

- (1) Vanema volitused lõpevad:
  - 1) uue Vanema valimisega;
  - 2) külaelanike poolt umbusalduse avaldamisega. Umbusalduse algatamiseks on vaja vähemalt 10% vastava küla hääleõiguslike elanike kirjalik nõusolek. Umbusalduse algatamine peab olema vormistatud kirjalikult ning allkirjastatud umbusaldust algatavate külaelanike poolt. Umbusalduse avaldamiseks on vajalik koosolekul osalevate hääleõiguslike külaelanike lihthälteenamus.
  - 3) tahtliku kuriteo eest süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisega;
  - 4) tagasiastumisega;
  - 5) kui Vanem ei vasta enam valla põhimääruse § 58 lõikes 2 toodud tingimustele;
  - 6) Vanema surmaga.
- (2) Vanema volituste kestus ei ole piiratud vallavolikogu volituste kestusega.

Näide 3. Väljavõte Kose valla küla- ja alevikuvanema statuudist

§ 1. Küla- ja alevikuvanem

- (1) Küla- ja alevikuvanem on küla- või alevikuelanike ühiste huvide esindaja, kaitsja ning ühistegevuse eestvedaja, kes juhindub oma tegevuses küla või aleviku ühistest seisukohtadest, küla või aleviku ja valla arengukavast, riigi ja kohaliku omavalitsuse õigusaktidest ning headest tavadest lähtudes.
- (2) Küla- või alevikuvanemat asendab tema nõusolekul või tema teovõimetuse korral abiküla- või abialevikuvanem.
- (3) Külavanem võib olla valitud külaelanike soovil külade rühmale.
- (4) Küla- ja alevikuvanema statuudi muudatusettepanekute tegemise õigus on: Kose Vallavolikogu liikmel, Kose Vallavalitsusel, Kose valla küla ja alevi üldkoosolekul.
- (5) Küla- ja alevikuvanemal on ametitunnistus ja -märk, mille esiküljel tekst "Külavanem" või "Alevikuvanem".
- (6) Küla- ja alevikuvanemad võivad moodustada Vanemate Kogu.

VALIMINE

§ 2. Küla- ja alevikuvanema valimine

- (1) Küla- ja alevikuvanema valimiseks kutsutakse käesolevas statuudis sätestatud korras kokku küla või aleviku üldkoosolek teavitades sellest küla ja alevikuelanikke selles vähemalt 15 päeva ette.
- (2) Üldkoosolek on otsustusvõimeline, kui sellest võtab osa vähemalt 1/5 külas asuvatest majapidamistest (arvestuse aluseks üks esindaja igast majapidamisest) või kuni 350 elanikuga alevikes vähemalt 30 inimest, 351 - 600 elanikuga alevikes vähemalt 45 inimest ning üle 600 elanikuga alevikes vähemalt 60 inimest.
- (3) Küla- ja aleviku üldkoosolekul valitakse koosoleku juhataja ja protokollija.

- (4) Küla- ja alevikuvanem ning abiküla- ja abialevikuvanem(ad) valitakse demokraatlikul viisil küla- või aleviku üldkoosoleku poolthäälte enamusega kuni neljaks aastaks. Valimiste protseduuri otsustab ja kinnitab üldkoosolek.
- (5) Küla- ja alevikuvanema kandidaadid seatakse üles sama küla- või alevikuelanike poolt.
- (6) Küla- ja alevikuvanemaks võib valida isiku, kes on vähemalt 18-aastane ja kellel on Eesti rahvastikuregistri andmetel vastavas külas, külade rühmas või alevikus elukoht.
- (7) Küla- või alevikuvanema valimistest võivad osa võtta Eesti rahvastikuregistri andmetel vastavas külas, külade rühmas või alevikus elavad täisealised isikud.
- (8) Küla- ja alevikuvanema ametisse ei valita vallavolikogu esimeest ja -aseesimeest ning vallavanemat ja abivallavanemat(id).
- (9) Küla- ja alevikuvanema valimise koosolekul koostatakse protokoll küla- või alevikuvanema valimise kohta, millele lisatakse koosolekul osalenute registreerimisleht. Protokoll koos registreerimislehega esitatakse vallavalitsusele kümne päeva jooksul arvates koosoleku toimumise päevast.
- (10) Küla- ja alevikuvanema ametisse valimise kinnitab vallavalitsus korraldusega, mille ärakiri, ametitunnistus ja -märk antakse valitud küla- ja alevikuvanemale pidulikult üle avalikul üritusel.
- (11) Üldkoosolek võib valida kuni kolm abiküla- ja abialevikuvanem(at). Abiküla- ja abialevikuvanem(te) valimiste korraldamiseks kohaldatakse samu tingimusi ja valimisprotseduuri nagu küla- ja alevikuvanema valimisel.

ÕIGUSED

§ 3. Küla- ja alevikuvanema õigused

- (1) Küla- ja alevikuvanemal on õigus kutsuda kokku küla või aleviku üldkoosolek. Otsused võetakse vastu poolthäälteenamusega.
- (2) Küla- ja alevikuvanemal on õigus esindada küla- või alevikuelanike ühishuvisid vallavolikogus, vallavolikogu komisjonides ja vallavalitsuses.
- (2) Küla- ja alevikuvanemal on õigus iseseisvalt ja koostöös MTÜ(dega) vallaeelarve projekti koostamise käigus teha ettepanekuid vallavolikogu eelarve- ja majanduskomisjonile antud küla või aleviku puudutavate ettevõtmiste rahastamiseks.
- (3) Küla- ja alevikuvanemal on õigus moodustada küla või alevikuelu edendamiseks seltsinguid, töögrupe jms ning koordineerida vallaeelarvest rahastatavate MTÜde sama küla või alevikku puudutavat vastavat arendus- või muud tegevust.
- (4) Küla- ja alevikuvanemal on õigus teha küla või alevikuelanikele ning küla või aleviku territooriumil viibivatele isikutele märkusi ja juhtida tähelepanu probleemidele, mis puudutavad avalikku korda, heakorda ning keskkonna ohutust.
- (5) Küla- ja alevikuvanemal on õigus korraldada küla või aleviku ajaloo jäädvustamist.
- (6) Küla- ja alevikuvanemale hüvitatakse kohustuste täitmisega seotud, põhjendatud kulud valla eelarvest.
- (7) Vallavolikogu või vallavalitsuse ülesannete täitmine küla- ja alevikuvanema poolt ja ülesannete täitmise tasu saamine sätestatakse lepinguga.
- (8) Külade rühma külavanemate õigused laienevad vastavate külade üleselt.
- (9) Tööülesannete täitmisel laienevad küla- ja alevikuvanema õigused abiküla- ja abialevikuvanem(tele).

KOHUSTUSED

§ 4. Küla- ja alevikuvanema kohustused

- (1) Küla- ja alevikuvanem on küla või aleviku elanike ning nende huvide kaitsja ja esindaja omavalitsuses, riigiasutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides.
- (2) Küla- ja alevikuvanem hoiab end kursis riiklike-, maakonna-, omavalitsuse- ning külaelul puudutavate aktuaalsete probleemidega ning õigusaktidega.
- (3) Küla- ja alevikuvanem peab olema nii vallavolikogule, vallavalitsusele kui küla või alevikuelanikele kättesaadav.

- (4) Küla- ja alevikuvanem on informatsiooni edastajaks küla- või alevikuelanike ja vallavolikogu ning vallavalitsuse vahel.
- (5) Küla- ja alevikuvanem on kohustatud kiireloomulise info koheselt edastama vallavalitsusele, samuti teavitama vallavalitsust elanike abivajadustest ning võimaluse korral korraldama nende abistamise.
- (6) Küla- ja alevikuvanem korraldab küla või aleviku arengukava koostamist ja vastuvõtmist ning elluviimist.
- (7) Korraldab küla või aleviku üldkoosoleku protokollimise ja protokollide säilimise ning esitab üldkoosolekul aruande oma tegevuse kohta.
- (8) Külade rühma külavanemate kohustused laienevad vastavate külade üleselt.
- (9) Tööülesannete täitmisel laienevad küla- ja alevikuvanema kohustused abiküla- ja abialevikuvanem(tele).
- (10) Küla- ja alevikuvanemad võtavad osa Vanemate Kogu tööst.

ÜLESANNETEST VABASTAMNE

§ 5. Küla- ja alevikuvanema ülesannetest vabastamine

- (1) Vähemalt 1/5 küla majapidamiste esindajatest (arvestuse aluseks üks esindaja igast majapidamisest) või kuni 350 elanikuga alevikes vähemalt 30 inimese, 351 - 600 elanikuga alevikus vähemalt 45 inimese ning üle 600 elanikuga alevikes vähemalt 60 inimese kirjalikul algatusel võib korraldada küla- või alevikuvanema ümbervalimise.
- (2) Küla- ja alevikuvanema vabastab ametist üldkoosolek salajasel hääletusel poolthäälte enamusega. Üldkoosoleku läbiviimiseks kohaldatakse statuudi § 2-s lg 1-9 sätestatud tingimusi.
- (3) Abiküla- ja abialevikuvanem(te) ülesannetest vabastamine toimib samadel tingimustel nagu küla- ja alevikuvanema puhul.

VOLITUSTE LÕPPEMINE

§ 6. Küla- ja alevikuvanema volituste lõppemine

- (1) Küla- ja alevikuvanema volitused lõpevad:
tähtaja möödumisel; uue küla- või alevikuvanema valimisega, kui tagasiastumine on toimunud isikliku avalduse alusel; uue küla- või alevikuvanema kinnitamisega vallavalitsuse poolt küla- või alevikuvanema ümbervalimise korral; seoses valimisega Kose valla vallavolikogu esimeheks või aseesimeheks, vallavanemaks või abivallavanemaks; süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisega; isiku surmaga.
- (2) Abiküla- ja abialevikuvanem(te) volitused lõpevad samadel tingimustel nagu küla- ja alevikuvanema puhul.

Näide 4. Näide Otepää valla külavanema statuudist

§ 1. Määruses kasutatud mõisted

- (1) Otepää valla külaelanik (edaspidi külaelanik) käesoleva statuudi mõistes on inimene, kelle elukoht Eesti rahvastikuregistri andmete järgi on Otepää valla vastavas külas või kelle alaline elukoht on Otepää valla vastavas külas või kes omab kinnisvara Otepää valla vastavas külas.
- (2) Hääleõiguslik on külaelanik, kes on valimise hetkel 18. aastane.
- (3) Küla (edaspidi küla) on Otepää valla territooriumil paiknev asula.
- (4) Külavanem (edaspidi külavanem) on külaelanike ning nende ühiste huvide esindaja, kes juhendub oma tegevuses küla ühistest seisukohtadest, küla ja valla arengukavast, riigi ja kohaliku omavalitsuse õigusaktidest. Olukordades, kus tegevus ei ole määratletud olemasolevate seadustega, tegutseb külavanem lähtudes headest tavadest.

(5) Külavanema asendaja on isik, kes sai külavanema valimisel valituks osutunud kandidaadi järel summaarselt teise häälte summa ja kes asendab vastava küla külavanemat juhul, kui külavanem ei saa haiguse või muude takistavate asjaolude tõttu oma ülesandeid täita. Külavanema asendajal on külavanema asendamisel samasugused õigused ja kohustused nagu külavanemal. Külavanema asendamiseks annab külavanema asendajale korralduse külavanem.

§ 2. Külavanema valimised

(1) Külavanem valitakse külaelanike koosolekul, mille toimumise aeg ja koht peab olema külaelanikele ette teatatud vähemalt 30 päeva. Koosoleku toimumisest teatatakse Otepää valla ajalehes ja Otepää valla interneti kodulehel.

(2) Koosolekut aitab korraldada ja vajalike ruumide ning tehniliste vahendite kasutamise tagab vallavalitsus külaelanike või nende ühenduste (seltsid, mittetulundusühingud jne.) taotlusel.

(3) Külavanema valimistest võivad osa võtta hääleõiguslikud külaelanikud. Külavanemaks võib valida külaelaniku, kelle elukoht on Eesti rahvastikuregistri andmete järgi Otepää valla külas, mille külavanemat valitakse. Külavanema kandidaadiks saab esitada käesolevas lõikes esitatud tingimustele vastava isiku, kes osaleb koosolekul, kus valitakse külavanem. Külavanema kandidaadid peavad koosolekul andma kirjaliku nõusoleku kandideerimiseks.

(4) Külavanema valimised viib läbi koosolekust osavõtjate hulgast moodustatud kolmeliikmeline komisjon. Komisjon moodustatakse selleks nõusoleku andnud isikutest poolthäälteenamusega avalikul hääletamisel.

(5) Enne külavanema valimise protseduuri otsustatakse kohalviibijate häälteenamusega, kas hääletamine on salajane või avalik.

(6) Külavanem valitakse hääletamise teel, millest võivad osa võtta vaid hääleõiguslikud külaelanikud. Kandidaat, kes saab hääletamise tulemusena kohalviibijate häälteenamuse loetakse valituks külavanemaks.

(7) Külavanema valimise kohta koostatakse protokoll kahes eksemplaris, millest üks esitatakse vallavolikogule. Protokolli alusel kinnitab vallavalitsus külavanema ametisse ning annab talle ametitunnistuse.

(8) Kohalikul omavalitsusel on kohustus aktsepteerida külaelanike koosolekul käesolevas määruses kehtestatud korras valitud külavanemat.

(9) Külavanem valitakse neljaks aastaks. (Muudetud Otepää Vallavolikogu 17.06.2010 määrusega nr 9)

§ 3. Külavanema õigused

Külavanemal on õigus:

- 1) esindada küla omavalitsuses, riiklikes institutsioonides ning teistes ettevõtetes ja organisatsioonides;
- 2) võtta osa vallavolikogu ja vallavolikogu komisjonide istungitest, kui arutatakse otseselt või kaudselt vastavat küla puudutavaid küsimusi. Istungite ja koosolekute toimumisest informeeritakse eelnevalt külavanemat;
- 3) kutsuda kokku külaelanike koosolekuid ja algatada lahendamiseks külaelu küsimusi, mis

ei ole vastuolus seadusandlusega;

4) taotleda küla rahalisi vahendeid valla eelarvest;

5) juhtida külaelanike ning küla territooriumil viibivate füüsiliste ja juriidiliste isikute tähelepanu heakorda, avalikku käitumist jms. puudutavatele probleemidele ning teha sellekohaseid märkusi;

6) saada kohalikust omavalitsusest oma tegevuseks vajalikku teavet;

7) moodustada külaelanikest seltsinguid, töögrupe ning korraldada küla arengukava koostamist jms.;

8) astuda külavanema kohalt tagasi;

9) kandideerida uueks ametiajaks.

§ 4. Külavanema kohustused

(1) Külavanem kutsub vähemalt üks kord aastas kokku küla koosoleku käesoleva statuudi § 2 lg 1 sätestatud korras ja esitab külaelanikele aruande oma tegevuse kohta külavanemana.

(2) Külavanem kutsub külaelanike koosoleku kokku vähemalt 10 protsendi külaelanike kirjalikul nõudmisel.

(3) Külavanem edastab külaelanike ühised soovid ja ettepanekud kohalikule omavalitsusele ning muudele institutsioonidele.

(4) Külavanem esindab küla omavalitsuses, riiklikes institutsioonides ning ettevõtetes ja organisatsioonides.

(5) Külavanem aitab organiseerida õnnetusjuhtumite ja eriolukordade lahendamist.

(6) Külavanem aitab koguda küla ajalugu kajastavaid materjale ja pidada külakroonikat.

(7) Külavanem peab näitama üles aktiivsust ja propageerima külaelanike omaalgatust, organiseerima külas üritusi ja ühistegevust.

(8) Külavanem peab olema kursis valla, maakondlike ja üleriigiliste küla ja kodukandi liikumist puudutavate õigusaktide, päevakajaliste probleemide ja üritustega.

§ 5. Külavanema volituste lõppemine

(1) Külavanema volitused lõpevad seoses:

1) uue külavanema valimisega pärast vallavalitsuse poolt külavanema kinnitamist.

(Muudetud Otepää Vallavolikogu 17.06.2010 määrusega nr 9)

2) külaelanike poolt külavanemale umbusalduse avaldamisega. Umbusalduse algatamiseks on vaja vähemalt 10 protsendi vastava küla hääleõiguslike elanike poolt kirjalikult vormistatud ning allkirjastatud umbusaldusavalduse esitamist külavanemale. Umbusalduse avaldamiseks on vajalik käesoleva statuudis sätestatud korras kokkukutsutud koosolekul osalevate hääleõiguslike külaelanike lihthäälteenamus. Külavanem loetakse ametist vabastatuks alates hääletustulemuste teatavaks tegemisest koosolekul. Külavanemale umbusalduse avaldamise kohta koostatakse protokoll kahes eksemplaris, millest üks esitatakse vallavalitsusele. (Muudetud Otepää Vallavolikogu 17.06.2010 määrusega nr 9)

3) süüteo süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisega;

4) tagasiastumisega;

5) kui ilmneb, et külavanem ei vasta käesoleva statuudi paragrahvis 1 lõikes 1 toodud

tingimusele;
6) tema surmaga.

(2) Külavanema enda initsiatiivil ülesannetest vabastamiseks esitab külavanem avalduse külakoosolekule. Külavanema vabastamisest teavitatakse vallavalitsust.

§ 6. Külavanema töö tasustamine

(1) Külavanemaks olemine on usaldusamet.

(2) Külavanemale kompenseeritakse Otepää valla eelarvest külavanema ülesannete täitmisega seotud kulutused vallavalitsuse poolt kinnitatud summa ulatuses.

(3) Külavanemale võidakse panna vallavalitsuse ülesannete täitmine seaduse alusel ja vastavalt vallavalitsuse ja külavanema vahel sõlmitavale lepingule.

§ 7. Vallavalitsuse kohustused

Vallavalitsus on kohustatud:

- 1) tagama valla külavanemate informeerimise kohaliku omavalitsuse õigusaktidest ja kaasama neid vastavat küla puudutavate oluliste küsimuste arutellu;
- 2) kutsuma kord 6 kuu järel kokku külavanemate ümarlaua.

§ 8. Külavanema ametitunnistus ja -märk

(1) Ametitunnistus ja -märk antakse külavanemale vallavalitsuse otsusel.

(2) Ametikohuste täitmisel tuleb külavanemal ametitunnistust ja -märki kaasas kanda.

(3) Külavanem võib ametitunnistust ja -märki kasutada ainult oma volituste kehtivuse ajal.

(4) Volituste lõppemise korral tuleb külavanemal ametitunnistus vallavalitsusele tagastada.

§ 9. Rakendussätted

(1) Külavanema ametitunnistuse vormi töötab välja ja kinnitab vallavalitsus.

(2) Enne käesoleva määruse jõustumist määratud külavanemate volitused kehtivad kuni uute külavanemate valimiseni.